

ปฏิภาณวรวตถานโต ปฏิภาณปฏิสมภิทา อธิคตา โหติ สจฺจิกตา ผสฺสิตา ปญฺญา; ตสฺสิมา จตฺสฺโส ปฏิสมภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺจิกตา ผสฺสิตา ปญฺญา.

เวทนาย ฯเปฯ สญฺญา. สงฺขารesu. วิญฺญาเณ. จกฺขุสมฺมิ ฯเปฯ

ชรามรเณ อนิจฺจานุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปฺพุเรติ, อตีตานุคต ปจฺจุปฺปนฺเน ชรามรเณ อนิจฺจานุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปฺพุเรติ ฯเปฯ ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปฺพุเรติ, อตีตานุคตปจฺจุปฺปนฺเน ชรา มรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปฺพุเรติ ? ชรามรเณ อนิจฺจา นุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา ชวนปญฺญํ ปริปฺพุเรติ, อตีตานุคตปจฺจุปฺปนฺเน ชรามรเณ อนิจฺจา นุปฺสฺสนา ภาวิตา พหุสฺสิกตา ชวนปญฺญํ ปริปฺพุเรติ ฯเปฯ ตสฺสิมา จตฺสฺโส ปฏิสมภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺจิกตา ผสฺสิตา ปญฺญา.

[๓] จตฺตารโหเม ภิกฺขเว ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา โสตาปตฺติผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ. กตเม จตฺตารโ ? สปฺปริสฺสํเสโว สทฺธมฺมสฺสวณฺํ โยนิโส มนฺสิกาโร ฐมฺมานุคฺคมฺปฏิปตฺติ; อิมे ไช ภิกฺขเว จตฺตารโ ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา โสตาปตฺติผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ.

จตฺตารโหเม ภิกฺขเว ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา สกทาคามิผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ ฯเปฯ อนาคามิผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ ฯเปฯ อรหตฺตผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ. กตเม จตฺตารโ ? สปฺปริสฺสํเสโว สทฺธมฺมสฺสวณฺํ โยนิโส มนฺสิกาโร ฐมฺมานุคฺคมฺปฏิปตฺติ; อิมे ไช ภิกฺขเว จตฺตารโ ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา อรหตฺตมคฺคผลสจฺจิกิริยาย สํวตฺตนฺติ.

จตฺตารโหเม ภิกฺขเว ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺติ ฯเปฯ ปญฺญา พุฑฺฒิยา¹ สํวตฺตนฺติ. ปญฺญาเวปฺสฺสลาภ สํวตฺตนฺติ. มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ปุณฺณปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. วิปฺลปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. คมภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. อสํมุตฺตปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ปญฺญาพาหุสฺสลาภ สํวตฺตนฺติ. สีสฺมปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. นิพฺเพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ. กตเม จตฺตารโ ? สปฺปริสฺสํเสโว สทฺธมฺมสฺสวณฺํ โยนิโสมนฺสิกาโร ฐมฺมานุคฺคมฺปฏิปตฺติ; อิมे ไช ภิกฺขเว จตฺตารโ ฐมฺมา ภาวิตา พหุสฺสิกตา ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺติ ฯเปฯ ปญฺญาพุฑฺฒิยา สํวตฺตนฺติ ฯเปฯ นิพฺเพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ.

๑. โสฬสปญฺญานิทฺเทศ

[๔] ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติ : กตโม ปญฺญาปฏิลาโภ ? จตฺนุํ มคฺคญาณํ จตฺนุํ ผลญาณํ จตฺนุํ ปฏิสมภิทาญาณํ ฌนุํ อภิญฺญาญาณํ เตสฺสตฺตีณํ ญาณํ สตฺตสฺตฺตีณํ ญาณํ ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผสฺสนา สจฺจิกิริยา อฺปสมฺปทา ปญฺญา ปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติ; อยํ ปญฺญาปฏิลาโภ. (๑)

¹ ฉ.ม., อ. ปญฺญาพุทธิยา

ปณฺญาพฺพชฺฌิยา สํวตฺตนฺตํ : กตมา ปณฺญาพฺพชฺฌิ ? สตฺตนฺนญฺจ เสกขานํ ปุณฺณชฺชน กฺลยาณกสฺส ๑ ปณฺญา วชฺฌตฺติ, อรหโต ปณฺญา วชฺฌตฺติ, วชฺฌตฺติวชฺฌตฺตนา² ปณฺญาพฺพชฺฌิยา สํวตฺตนฺตํ; อຍံ ปณฺญาพฺพชฺฌิ. (๒)

ปณฺญาเวปฺปุลฺลยา สํวตฺตนฺตํ : กตมํ ปณฺญาเวปฺปุลฺลํ ? สตฺตนฺนํ เสกขานํ ปุณฺณชฺชน กฺลยาณกสฺส ๑ ปณฺญา เวปฺปุลฺลํ คจฺจตฺติ, อรหโต ปณฺญา เวปฺปุลฺลตฺตา³ ปณฺญาเวปฺปุลฺลยา สํวตฺตนฺตํ; อີทํ ปณฺญาเวปฺปุลฺลํ. (๓)

มหาปณฺญตฺตยา สํวตฺตนฺตํ : กตมา มหาปณฺญา ? มหฺนเต อตฺถ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต ฐมฺเม ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตา นิรุตฺตํโย ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ ปฏิภาณานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต สํลฺกขณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต สมาริกฺขณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต ปณฺญาภฺชณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต วิมุตฺติภฺชณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต วิมุตฺติภาณทสฺสนภฺชณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ จานาญฺจานานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตา วิหารสฺมาปตฺตํโย ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ อริยสฺจฺจานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต สติภฺจฺจเน ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต สมฺมปฺปธาเน ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต อิทฺธิปาเท ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ อินฺทริยานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ พลานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนเต โพชฺฌณฺเฑ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตํ อริยมคฺคเ⁴ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตานิ สามณฺญผลานิ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตา อภิญฺญาโย ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหฺนตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ ปริคฺคณฺหาตํตี มหาปณฺญา, มหาปณฺญตฺตยา สํวตฺตนฺตํ; อຍံ มหาปณฺญา. (๔)

ปุณฺณปณฺญตฺตยา สํวตฺตนฺตํ : กตมา ปุณฺณปณฺญา ? ปุณฺณนาชฺชนฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาธาตฺตฺสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาอายุตฺตเนสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาปฏิจฺจสมฺมปฺปาเทสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาสุณฺนตฺต มนุสฺสพฺเภสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาอตฺถេสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาฐมฺเมสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนานิรุตฺตํตีสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา. ปุณฺณนาปฏิภาณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาสํลฺกขณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาสมาริกฺขณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาปณฺญาภฺชณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาวิมุตฺติภฺชณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาวิมุตฺติภาณทสฺสนภฺชณฺเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาจานาญฺจานเฑสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนาวิหารสฺมาปตฺตํตีสุ ภาณํ ปวตฺตตํตี ปุณฺณปณฺญา, ปุณฺณนา

² ก. วชฺฌตฺตนา

³ ก., อี. เวปฺปุลฺลตา

⁴ ก. มหฺนตํ อริยมคฺคํ

คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ อิทฺธิปาเทสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ อินฺทริเยสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ พฺลេสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ โฟชฺฌมฺงฺเคสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ อริยมคฺเคสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เรสุ สามณฺณพฺลេสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์ราสุ อภินฺณวสุ ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์เร ปรมตฺเถ นิพฺพาเน ฌาณํ ปวตฺตตีติ คัมภีร์ปณฺณว, คัมภีร์ปณฺณวตาย สํวตฺตนฺตีติ; อโย คัมภีร์ปณฺณว. (๗)

อสามนฺตปณฺณวตาย สํวตฺตนฺตีติ : กตมา อสามนฺตปณฺณว ? ยสฺส ปุคฺคสฺส อตฺถวตฺถานโต อตฺถปฏิสฺมภิทา อธิคฺตา โหติ สจฺจิกฺตา ผสฺสีตา ปณฺณว, ฌมฺมวตฺถานโต ฌมฺมปฏิสฺมภิทา อธิคฺตา โหติ สจฺจิกฺตา ผสฺสีตา ปณฺณว, นิรุตฺตวตฺถานโต นิรุตฺตปฏิสฺมภิทา อธิคฺตา โหติ สจฺจิกฺตา ผสฺสีตา ปณฺณว, ปฏิภาณวตฺถานโต ปฏิภาณปฏิสฺมภิทา อธิคฺตา โหติ สจฺจิกฺตา ผสฺสีตา ปณฺณว, ตสฺส อตฺเถ ๑ ฌมฺเม ๑ นิรุตฺตียา ๑ ปฏิภาणे ๑ อณฺโល⁶ โกจฺิ สกฺโกติ อภิสฺมภิวฺตี, อนภิสฺมภานฺนํ ๑ โส อณฺโលหีติ⁷ อสามนฺตปณฺณว.

ปุคฺคชนกฺลยาณกฺสฺส ปณฺณว อฏฺฐมกฺสฺส ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, ปุคฺคชนกฺลยาณกํ อฺปาทาย อฏฺฐมโก อสามนฺตปณฺโល. อฏฺฐมกฺสฺส ปณฺณว โสตาปนฺนสฺส ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, อฏฺฐมกํ อฺปาทาย โสตาปนฺโน อสามนฺตปณฺโល. โสตาปนฺนสฺส ปณฺณว สกฺทาคามิสฺส ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, โสตาปนฺนํ อฺปาทาย สกฺทาคามี อสามนฺตปณฺโល. สกฺทาคามิสฺส ปณฺณว อนาคามิสฺส ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, สกฺทาคามี อฺปาทาย อนาคามี อสามนฺตปณฺโល. อนาคามิสฺส ปณฺณว อรฺหโต ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, อนาคามี อฺปาทาย อรฺหา อสามนฺตปณฺโល. อรฺหโต ปณฺณว ปจฺเจกสมฺพฺพุทฺธสฺส⁸ ปณฺณว ทูเร วิฑูเร สุวิฑูเร นสฺนฺติเก นสามนฺตา, อรฺหนต์ํ อฺปาทาย ปจฺเจกพฺพุโ อสามนฺตปณฺโល. ปจฺเจก พุทฺธญฺจ สเทวกฺญฺจ โลกํ อฺปาทาย ตถาคโต อรฺหํ สมฺมาสมฺพฺพุโ อคฺโค อสามนฺตปณฺโល.

[๕] ปณฺณวาปภาทกฺสฺสโล ปภินฺนวาโณ อธิคฺตปฺปฏิสฺมภิทา จตฺเวสฺสวตฺตปฺปตฺโต ทสฺพล ธารี ปุริสฺสโก ปุริสฺสีโห ปุริสฺนาโค ปุริสฺสาชฺฌโល ปุริสฺโรชฺโยห อนนฺตวาโณ อนนฺตเตชฺโ อนนฺต ยโส อพฺโฒ มหฺพุทฺโธ ฌนฺวา เนตา วิเนตา อณฺเณตา ปณฺณวเปตา นิชฺฌมาเปตา เปกฺขตา ปสาเทตา. โส หิ ภควา อณฺุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อฺปาทาเตตา, อสฺสวชาตสฺส มคฺคสฺส สณฺชานเตา⁹ อนกฺขตสฺส

⁶ ก. น อณฺโល

⁷ ก. อณฺโលติ

⁸ ฉ.ม. ปจฺเจกสมฺพฺพุทฺธสฺส

⁹ ฉ.ม. สณฺชานเตา

มคคสฺส อกฺขาตา, มคคณญฺ มคควิฑู มคคโกวิทฺ มคคานุกา¹⁰ จ ปนสฺส เอตฺรหิ สาวกา วิหรนฺติ
ปจฺจาคตา.¹¹

โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสตี, จกฺขุญฺโต ฅาณญฺโต ฅมฺมญฺโต พุทฺทมฺญฺโต วตฺตา
ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตฺสฺส ทาตา ฅมฺมสฺสามิ ตถาคโต, นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญฺเภาตํ
อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺจิกตํ อผสฺสตีตํ ปญฺญาเย. อตีตนาคตปจฺจบุปฺพนํ อูปาทาย สพุเพ ฅมฺมา
สพุพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ฅาณมุขเ อปาถํ อาคจฺจนฺติ, ยงฺกิลฺลิจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ, ตํ สพุพํ
ชานิตพุพํ,¹² อตฺตตฺโต วา ปฺรตฺโต วา อุมยตฺโต วา ทิฏฺฐฅมฺมิโก วา อตฺโต สฺมฺปรายิโก วา อตฺโต
อุตฺตานิ วา อตฺโต คมฺภีโร วา อตฺโต คุโฬฺห วา อตฺโต ปฏฺิจจฺจนฺโน วา อตฺโต เนยฺโย วา อตฺโต นีโต
วา อตฺโต อนวชฺไซ วา อตฺโต นิฏฺกิลฺลโส วา อตฺโต โวทาโน วา อตฺโต ปฺรมตฺโต วา อตฺโต, สพุพนฺตํ
อนฺโตพุทฺธฅาณ ปฺริวตฺตตี.

สพุพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ฅาณานุปฺริวตฺตี, สพุพํ วจฺจิกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต
ฅาณานุปฺริวตฺตี, สพุพํ มโนกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ฅาณานุปฺริวตฺตี. อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต
อปฺปฏิหตํ ฅาณํ, อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ฅาณํ, ปจฺจบุปฺปนเน พุทฺธสฺส ภควโต
อปฺปฏิหตํ ฅาณํ, ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ฅาณํ. ยาวตกํ ฅาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ. เนยฺยปฺริยนฺตีกํ
ฅาณํ, ฅาณปฺริยนฺตีกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ฅาณํ นปฺปวตฺตตี, ฅาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺย
ปโต นตฺถิ, อญฺเฬมญฺญํ ปฺริยนฺตญฺจายิโน เต ฅมฺมา, ยถา ทฺวินฺนํ สฺมฺคคฺปฏฺฐานํ สฺผสฺสิตานํ¹³
เหฏฺฐิมสฺมฺคคฺปฏฺฐํ อูปฺริมํ นาทิวตฺตตี, อูปฺริมสฺมฺคคฺปฏฺฐํ เหฏฺฐิมํ นาทิวตฺตตี, อญฺเฬมญฺญํ
ปฺริยนฺตญฺจายิโน. เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ฅาณญฺจ อญฺเฬมญฺญปฺริยนฺตญฺจายิโน. เต
ฅมฺมา.¹⁴ ยาวตกํ เนยฺยํ, ตาวตกํ ฅาณํ, ยาวตกํ ฅาณํ, ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปฺริยนฺตีกํ ฅาณํ,
ฅาณปฺริยนฺตีกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ฅาณํ นปฺปวตฺตตี, ฅาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโต นตฺถิ,
อญฺเฬมญฺญปฺริยนฺตญฺจายิโน เต ฅมฺมา. สพุพฅมฺเมสฺสุ พุทฺธสฺส ภควโต ฅาณํ ปวตฺตตี.

สพุเพ ฅมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อารชฺชนปฏฺิพฺพทฺธา อากงฺขปฏฺิพฺพทฺธา มนสิการปฺปฏิพฺพทฺธา
จิตฺตฺบุปฺบาทปฏฺิพฺพทฺธา, สพุพสฺสเตสฺสุ พุทฺธสฺส ภควโต ฅาณํ ปวตฺตตี, สพุเพสฺส สตฺตทานํ พุทฺโธ อาสยํ
ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ¹⁵ ชานาติ, อธิมุตฺตี ชานาติ, อปฺปฺรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย

¹⁰ อ.ม., อี. มคคานุกาไม

¹¹ อ.ม. ปจฺจา สมฺนฺนาคตา, อี. สมฺนฺนาคตา

¹² ก. อตฺถฅมฺมํ ชานิตพุพํ

¹³ อ.ม. สมฺมา ผู้สิตานํ

¹⁴ อ.ม. อญํ ปาโจ น ทิสฺสตี

¹⁵ ก. จริยํ

มุทิตุทริเย สุวากาเร ทวากาเร สุวิญญาปเย ทูวิญญาปเย ภพพาภพเพ สตุเต ปชานาติ, สเทวโก
โลโก สมารโก สพรหมโก สสสมณพราหมณี ปชา สเทวมนุสสา อนุโตพุทฺธวณเณ ปวิวตฺตติ.

ยถา เย เกจิ มจฺจกจฺจปา อนุตฺมโส ติมิติมิงฺคฺลํ อุปาทาย อนุโตมหาสมุทฺเท ปวิวตฺตฺนฺติ,
เอวเมวํ สเทวโก โลโก สมารโก สพรหมโก สสสมณพราหมณี ปชา สเทวมนุสสา อนุโต
พุทฺธวณเณ ปวิวตฺตติ. ยถา เย เกจิ ปกฺขิโน อนุตฺมโส ครุพฺ ฺเวเนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส
ปวิวตฺตฺนฺติ. เอวเมว เยปี เต สารีปฺตฺตสฺมา ปณฺณาย, เตปี พุทฺธวณฺสส ปเทเส ปวิวตฺตฺนฺติ,
พุทฺธวณฺ ฺเทวมนุสฺसानํ ปณฺณํ ฝริตฺวา อติฝริตฺวา ติฏฺฐติ. เยปี เต ขตฺตียปณฺชิตา พราหม
ณปณฺชิตา คหปฺติปณฺชิตา สมณปณฺชิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวริฐฺปา, ฺไวภินฺทฺนฺตา¹⁶
มณฺเณ จรณฺติ ปณฺณาคเตน ทิฏฺฐิตฺตานิ, เต ปณฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ
อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจนฺติ คุพฺหานิ จ ปฏฺิจฺจนฺนฺานิ จ, กถิตา วิสฺซฺชิตา จ เต ปณฺหา ภควตา โหนฺติ
นิตฺทิฏฺฐการณฺา,¹⁷ อุปกฺขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชฺนฺติ. ธถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจฺติ ยทฺทํ
ปณฺณายาติ อคฺโค อสฺามนฺตปณฺณเณ, อสฺามนฺตปณฺณตฺตาย สํวตฺตฺนฺตฺติ; อยํ อสฺามนฺตปณฺณเณ. (๘)

[๖] ฐฺริปณฺณตฺตาย สํวตฺตฺนฺตฺติ : กตฺมา ฐฺริปณฺณเณ ? ฺราคํ อภิกฺุยฺยตฺติ ฐฺริปณฺณเณ,
อภิกฺุวิตาติ ฐฺริปณฺณเณ, ฺโทสํ อภิกฺุยฺยตฺติ ฐฺริปณฺณเณ, อภิกฺุวิตาติ ฐฺริปณฺณเณ, ฺโมหํ อภิกฺุยฺยตฺติ
ฐฺริปณฺณเณ, อภิกฺุวิตาติ ฐฺริปณฺณเณ. ฺโกธํ ๗เปฯ อุปนาหํ. มกฺขํ. ปฟ้าสํ. อิสฺสํ. มจฺจริยํ. มายํ.
สาเจยฺยํ. ฺถมฺภํ. ฺสารมฺภํ. ฺมานํ. อติมานํ. มทํ. ปมาทํ. สพฺเพ กิเลเส. สพฺเพ ทฺุจฺจริเต. สพฺเพ
อภิสงฺขารา ๗เปฯ สพฺเพ ภวคามิกมฺเม อภิกฺุยฺยตฺติ ฐฺริปณฺณเณ, อภิกฺุวิตาติ ฐฺริปณฺณเณ. ฺราโค อริ, ตํ
อริ มทฺทนิปณฺณตฺติ¹⁸ ฐฺริปณฺณเณ. ฺโทโส อริ, ตํ อริ มทฺทนิปณฺณตฺติ ฐฺริปณฺณเณ. ฺโมโห อริ, ตํ อริ
มทฺทนิปณฺณตฺติ ฐฺริปณฺณเณ. ฺโกโร ๗เปฯ อุปนาโห. มกฺโข. ปฟ้าโส. อิสฺสา. มจฺจริยํ. มายา.
สาเจยฺยํ. ฺถมฺโภ. ฺสารมฺโภ. ฺมาโน. อติมาโน. มโห. ปมาโห. สพฺเพ กิเลสฺ. สพฺเพ ทฺุจฺจริตา. สพฺเพ
อภิสงฺขารา ๗เปฯ สพฺเพ ภวคามิกมฺมา อริ, ตํ อริ มทฺทนิปณฺณตฺติ ฐฺริปณฺณเณ. ฐฺริ วุจฺจติ ปจฺวี,
ตฺตาย ปจฺวีสฺมา ยิตฺถตฺตาย วิปฺุลา ย ปณฺณาย สมฺนฺนาคโตติ ฐฺริปณฺณเณ. อปี จ ปณฺณาย เมตํ
อริวจฺนํ, ฐฺริ เมธา ปรีณายิกาติ ฐฺริปณฺณเณ, ฐฺริปณฺณตฺตาย สํวตฺตฺนฺตฺติ; อยํ ฐฺริปณฺณเณ. (๙)

ปณฺณพาหุสฺลลฺย สํวตฺตฺนฺตฺติ : กตมํ ปณฺณพาหุสฺลลํ ? อึเชกจฺจ ปณฺณาคฺุโก โหติ
ปณฺณจฺริโต ปณฺณาสโย ปณฺณาธิมฺุตฺโต ปณฺณาธโช ปณฺณาเกตุ ปณฺณาธิปเตยฺโย วิจยพฺุโล
ปวิจยพฺุโล โอบุขายนพฺุโล สมฺเปกฺุขายนพฺุโล¹⁹ สมฺเปกฺุขายนนฺมโม วิภูตฺวิหารี ตจฺจริโต
ตคฺุคฺุโก ตพฺุพฺุโล ตนฺนินฺุโน ตปฺุโปเณ ตปฺุพฺุภาโร ตทธิมฺุตฺโต ตทธิปเตยฺโย, ยถา คณฺคฺุโก
วุจฺจติ คณฺพาหุสฺลโกติ, ฺจิวฺรคฺุโก วุจฺจติ ฺจิวฺรพาหุสฺลโกติ, ปตฺตคฺุโก วุจฺจติ ปตฺตพาหุสฺลโกติ,

¹⁶ ก. เต ภินฺทฺนฺตา

¹⁷ ม., อ. นิตฺทิฏฺฐการณฺา

¹⁸ ส. มทฺทนิปณฺณตฺติ. เอวฺมฺุปริปี

¹⁹ ฉ.ม. สโมกฺุขายนพฺุโล. เอวฺมฺุปริปี

เสนาสนครุโก วุจจติ เสนาสนพาทูลิโกติ. เอวเมว อิธกจโจ ปรณวาครุโก โหติ ปรณว اجرโต
ปรณวาสโย ปรณวาทิมุตโต ปรณวาทโซ ปรณวาทेत ปรณวาทิปเตยโย วิจยพหุโล ปรวิจยพหุโล
โอกุขายนพหุโล สมเปกขายนพหุโล สมเปกขายนนธโม วิภูตวิหารี ตจจวิโต ตคครุโก ตพพหุโล
ตณนินโน ตปโปเณ ตปพพภาโร ตททธิมุตโต ตททธิปเตยโย, ปรณวาทพหุลลลาย สัวตตณตตี; อิห
ปรณวาทพหุลล. (๑๐)

สี่มปรณวตตาย สัวตตณตตี : กตมา สี่มปรณวาท ? สี่ม สี่ม สี่ลลานิ ปรปัเรตตี สี่มปรณว,
สี่ม สี่ม อินทริยสัวร ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม โภชเน มตตตณตตี ปรปัเรตตี สี่มปรณว,
สี่ม สี่ม ชาคริยานุโยค ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม สี่ลลกขนุ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม
สมากิกขนุ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม ปรณวาทขนุ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม
วิมุตตติกขนุ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม วิมุตตติถาณทสสนกขนุ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม
สี่ม จานาญจานานิ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม วิหารสมปตติโย ปรปัเรตตี สี่มปรณว,
สี่ม สี่ม อริยสจจานิ ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม สติปญจเน ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม
สมมปฐาเน ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม อิทธิปาเท ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม อินทริยานิ
ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม พลานิ ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม โพชฌนเค ภาเวตตี สี่ม
ปรณว, สี่ม สี่ม อริยมคค ภาเวตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม สามณณผลานิ สจจิกโรตตี สี่ม
ปรณว, สี่ม สี่ม อภินวโย ปรปัเรตตี สี่มปรณว, สี่ม สี่ม ปรมตถ นัพพาน สจจิกโรตตี สี่ม
ปรณว, สี่มปรณวตตาย สัวตตณตตี; อย สี่มปรณว. (๑๑)

ลหุปรณวตตาย สัวตตณตตี : กตมา ลหุปรณว ? ลหุ ลหุ สี่ลลานิ ปรปัเรตตี ลหุปรณว
ลหุ ลหุ อินทริยสัวร ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ โภชเน มตตตณตตี ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ
ลหุ ชาคริยานุโยค ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ สี่ลลกขนุ ๔เปย สมากิกขนุ. ปรณวาทขนุ.
วิมุตตติกขนุ. วิมุตตติถาณทสสนกขนุ. ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ จานาญจานานิ
ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ วิหารสมปตติโย ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ อริยสจจานิ
ปรปัเรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ สติปญจเน ภาเวตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ สมมปฐาเน ภาเวตตี
ลหุปรณว, ลหุ ลหุ อิทธิปาเท ภาเวตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ อินทริยานิ ภาเวตตี ลหุปรณว, ลหุ
ลหุ พลานิ ภาเวตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ โพชฌนเค ภาเวตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ อริยมคค ภาเวต
ตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ สามณณผลานิ สจจิกโรตตี ลหุปรณว, ลหุ ลหุ อภินวโย ปรปัเรตตี
ลหุปรณว, ลหุ ลหุ ปรมตถ นัพพาน สจจิกโรตตี ลหุปรณว. ลหุปรณวตตาย สัวตตณตตี; อย ลหุ
ปรณว. (๑๒)

หาสปรณวตตาย สัวตตณตตี : กตมา หาสปรณว ? อิธกจโจ หาสพหุโล เวทพหุโล ตฎจ
พหุโล ปามุชชพหุโล สี่ลลานิ ปรปัเรตตี หาสปรณว, หาสพหุโล เวทพหุโล ตฎจพหุโล ปามุชช
พหุโล อินทริยสัวร ปรปัเรตตี หาสปรณว, หาสพหุโล เวทพหุโล ตฎจพหุโล ปามุชชพหุโล โภชเน
มตตตณตตี ปรปัเรตตี หาสปรณว, หาสพหุโล เวทพหุโล ตฎจพหุโล ปามุชชพหุโล ชาคริยา
นุโยค ปรปัเรตตี หาสปรณว, หาสพหุโล เวทพหุโล ตฎจพหุโล ปามุชชพหุโล สี่ลลกขนุ ๔เปย
สมากิกขนุ. ปรณวาทขนุ. วิมุตตติกขนุ. วิมุตตติถาณทสสนกขนุ ปรปัเรตตี หาสปรณว,

จนาฏจนาณานิ ปฏิวิฆณตีติ วิหารสมาปตติโย ปริปุเรตีติ. อริยสัจจानิ ปฏิวิฆณตีติ. สติปญฺจानเ
ภาเวตีติ. สมมปฺปะชานเ ภาเวตีติ. อิทธิปาเท ภาเวตีติ. อินฺทฺริยานิ ภาเวตีติ. พลานิ ภาเวตีติ.
โพชฺฌนฺเค ภาเวตีติ. อริยมคฺคํ ภาเวตีติ. สามณฺณผลานิ สจฺฉิกโรตีติ หาสปญฺญา, หาสพฺพฺโ
เวทพฺพฺโ หล ตฺถุจฺฉิพฺพฺโ ปามุชฺชพฺพฺโ อภิญฺญาโย ปฏิวิฆณตีติ หาสปญฺญา, หาสพฺพฺโ เวทพฺพฺโ
ตฺถุจฺฉิพฺพฺโ ปามุชฺชพฺพฺโ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ หาสปญฺญา, หาสปญฺญาตาย สํวตฺตฺนตีติ;
อຍ် หาสปญฺญา. (๑๓)

[๗] ชวณปญฺญาตาย สํวตฺตฺนตีติ : กตมา ชวณปญฺญา ? ยงฺกิญฺจิ รูปํ อตีตानาคต
ปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฟาริกํ วา สฺขุมนํ วา หีนํ วา ปณฺีตํ วา ยํ ทฺูเร สฺนฺติเก วา,
สพฺพํ รูปํ อนิจฺจโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา, ทฺุขฺโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา, อนตฺตโต ชิปปํ
ชวตีติ ชวณปญฺญา. ยา กาจิ เวทนา ๕เปยฺ ยา กาจิ สญฺญา. เย เกจฺจิ สงฺขารรา. ยงฺกิญฺจิ วิญฺญาณํ
อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฟาริกํ วา สฺขุมนํ วา หีนํ วา ปณฺีตํ วา ยํ ทฺูเร
สฺนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ อนิจฺจโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา, ทฺุขฺโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา,
อนตฺตโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา. จกฺขุํ ๕เปยฺ ชรามรณํ อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจโต ชิปปํ
ชวตีติ ชวณปญฺญา, ทฺุขฺโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา, อนตฺตโต ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา.

รูปํ อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน ทฺุขฺกํ ภยฺญฺเจน อนตฺตา อสสารกฺญฺเจนาติ
ตฺุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา รูปฺนิโรเธ นิพฺพานเ ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา. เวทนา
๕เปยฺ สญฺญา. สงฺขารรา. วิญฺญาณํ. จกฺขุํ ๕เปยฺ ชรามรณํ อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยฺญฺเจน
ทฺุขฺกํ ภยฺญฺเจน อนตฺตา อสสารกฺญฺเจนาติ ตฺุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ชรามรณ
นิโรเธ²⁰ นิพฺพานเ ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา.

รูปํ อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏฺิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยฺมมํ วยมฺมํ วิราคณฺมํ
นิโรธณฺมณฺติ ตฺุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา รูปฺนิโรเธ นิพฺพานเ ชิปปํ ชวตีติ ชวณ
ปญฺญา. เวทนา ๕เปยฺ สญฺญา. สงฺขารรา. วิญฺญาณํ. จกฺขุํ ๕เปยฺ ชรามรณํ อตีตानาคตปจฺจุปฺปนฺนํ
อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏฺิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยฺมมํ วยมฺมํ วิราคณฺมํ นิโรธณฺมณฺติ ตฺุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา
วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ชรามรณนิโรเธ นิพฺพานเ ชิปปํ ชวตีติ ชวณปญฺญา, ชวณปญฺญาตาย
สํวตฺตฺนตีติ; อຍ် ชวณปญฺญา. (๑๔)

ติกฺขปญฺญาตาย สํวตฺตฺนตีติ : กตมา ติกฺขปญฺญา ? ชิปปํ กิเลสเ ฉินฺทตีติ ติกฺขปญฺญา,
อฺุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวเสติ ปชฺหติ วิโนเทติ พฺยฺนตฺติกโรติ อนภาวจฺจเมตีติ ติกฺขปญฺญา,
อฺุปฺปนฺนํ พฺยาปาทวิตกฺกํ นาธิวเสติ ปชฺหติ วิโนเทติ พฺยฺนตฺติกโรติ อนภาวจฺจเมตีติ ติกฺขปญฺญา,
อฺุปฺปนฺนํ วิหีสาวิตกฺกํ นาธิวเสติ ๕เปยฺ อฺุปฺปนฺนุปฺปนฺเน ปาปเก อกฺุสเส ฐมฺเม นาธิวเสติ ปชฺหติ
วิโนเทติ พฺยฺนตฺติกโรติ อนภาวจฺจเมตีติ ติกฺขปญฺญา, อฺุปฺปนฺนํ ราคํ นาธิวเสติ ปชฺหติ วิโนเทติ
พฺยฺนตฺติกโรติ อนภาวจฺจเมตีติ ติกฺขปญฺญา, อฺุปฺปนฺนํ โทสํ ๕เปยฺ อฺุปฺปนฺนํ โมหํ. อฺุปฺปนฺนํ โกรธํ.
อฺุปฺปนฺนํ อฺุปฺนาคํ. มกฺขํ. ปฟาสํ. อิสฺสํ. มจฺฉริยํ. มายํ. สาเสยฺยํ. ญมฺภํ. สारณฺภํ. มานํ. อติมานํ. มทํ.

20 ก. ชรามรณรูปนิโรเธ

ปมาทํ. สพฺเพ กิเลสฺ. สพฺเพ ทฺวจฺจเร. สพฺเพ อภิสงฺขารे ฯเปฯ สพฺเพ ภวคามิกมฺเม นาธิวาเสติ
 ปชฺหติ วิโนเทติ พฺยญตํโกโรติ อนภาวงฺคเมตํติติ ติกฺขปฺญณา. เอกสฺมี อาสเน จตฺตาริ จ อริยมคฺคา
 จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ จตฺสฺโส จ ปฏฺฐสมฺภิทาโย ฉ อภิญญาโย อธิคฺตา โหนฺติ สจฺจิกฺคา
 ผลฺลิตา ปญฺญายาติ ติกฺขปฺญณา, ติกฺขปฺญญตาย สํวตฺตนฺตํติ; อຍံ ติกฺขปฺญณา. (๑๕)

นิพฺเพธิกปฺญญตาย สํวตฺตนฺตํติ : กตมา นิพฺเพธิกปฺญญา ? อธิเรจฺจํ สพฺพสงฺขารेषฺสุ
 อุกฺกเพทพฺพฺโหล²¹ โหติ อุตฺตาสพฺพฺโหล อุกฺกณฺจานพฺพฺโหล อรติพฺพฺโหล อนภริตฺติพฺพฺโหล พหิมฺ ไซ น รมติ
 สพฺพสงฺขารेषฺสุ, อนิพฺพิทฺธปฺพฺพํ อปฺปทาลิตฺปฺพฺพํ โลกภฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตํติ นิพฺเพธิก
 ปญฺญา, อนิพฺพิทฺธปฺพฺพํ อปฺปทาลิตฺปฺพฺพํ โทสภฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตํติ นิพฺเพธิกปฺญญา,
 อนิพฺพิทฺธปฺพฺพํ อปฺปทาลิตฺปฺพฺพํ โมหภฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตํติ นิพฺเพธิกปฺญญา, อนิพฺพิทฺธ
 ปฺพฺพํ อปฺปทาลิตฺปฺพฺพํ โกรํ ฯเปฯ อฺปนฺนาหํ. มกฺขํ. ปฟาฬํ. อิสฺสํ. มจฺจริยํ. มายํ. สาเจยฺยํ. ฌมฺภํ.
 สารมฺภํ. มานํ. อติมานํ. มทํ. ปมาทํ. สพฺเพ กิเลสฺ. สพฺเพ ทฺวจฺจเร. สพฺเพ อภิสงฺขารे ฯเปฯ สพฺเพ
 ภวคามิกมฺเม นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตํติ นิพฺเพธิกปฺญญา, นิพฺเพธิกปฺญญตาย สํวตฺตนฺตํติ; อຍံ
 นิพฺเพธิกปฺญญา. (๑๖)

อิมา โสฬส ปญฺญาโย. อิมานิ โสฬสํหิ ปญฺญานํ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺโต.

๒. ปุคฺคลวิเสสนิทฺเทส

[๘] เทว ปุคฺคลา ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺตา : เอโก ปุพฺพโยคสมฺปนฺโน, เอโก น ปุพฺพโยค
 สมฺปนฺโน. โย ปุพฺพโยคสมฺปนฺโน, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฌาณํ
 ปริกฺชตํติ.²²

เทว ปุคฺคลา ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา : เอโก พหุสฺสุโต, เอโก น
 พหุสฺสุโต. โย พหุสฺสุโต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฌาณํ ปริกฺชตํติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา : เอโก
 เทสนาพฺพฺโหล, เอโก น เทสนาพฺพฺโหล. โย เทสนาพฺพฺโหล, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส
 โหติ, ตสฺส ฌาณํ ปริกฺชตํติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา เทวปี.
 เทสนาพฺพฺโหล : เอโก ครุปนฺนํสฺสิตโต, เอโก น ครุปนฺนํสฺสิตโต. โย ครุปนฺนํสฺสิตโต, โส เตน อติเรโก โหติ,
 อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฌาณํ ปริกฺชตํติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏฺฐสมฺภิทปฺปตฺตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา. เทวปี
 เทสนาพฺพฺโหล. เทวปี ครุปนฺนํสฺสิตตา : เอโก วิหารพฺพฺโหล, เอโก น วิหารพฺพฺโหล. โย วิหารพฺพฺโหล โส เตน
 อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฌาณํ ปริกฺชตํติ.

²¹ ก. อุกฺกเพทพฺพฺโหล

²² ฉ.ม., อ. อิตฺตสทฺโท นตฺถิ. เหวมฺบรฺปิ

เทว ปุคฺคลา ปฏิสมภิทปฺตตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา. เทวปี เทสนาพหุลา. เทวปี คุรุปนิสฺสีตา. เทวปี วิหารพหุลา : เอโก ปจฺจเวกฺขณาพหุโล, เอโก น ปจฺจเวกฺขณาพหุโล. โย ปจฺจเวกฺขณาพหุโล, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฅาณํ ปภิชฺชตีติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏิสมภิทปฺตตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา. เทวปี เทสนาพหุลา. เทวปี คุรุปนิสฺสีตา. เทวปี วิหารพหุลา. เทวปี ปจฺจเวกฺขณาพหุลา : เอโก เสกฺข ปฏิสมภิทปฺตโต, เอโก อเสกฺขปฏิสมภิทปฺตโต. โย อเสกฺขปฏิสมภิทปฺตโต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฅาณํ ปภิชฺชตีติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏิสมภิทปฺตตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา. เทวปี เทสนาพหุลา. เทวปี คุรุปนิสฺสีตา. เทวปี วิหารพหุลา. เทวปี ปจฺจเวกฺขณาพหุลา. เทวปี อเสกฺข ปฏิสมภิทปฺตตา : เอโก สวากปารมิปฺตโต, เอโก น สวากปารมิปฺตโต. โย สวาก ปารมิปฺตโต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฅาณํ ปภิชฺชตีติ.

เทว ปุคฺคลา ปฏิสมภิทปฺตตา. เทวปี ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา. เทวปี พหุสฺสุตา. เทวปี เทสนาพหุลา. เทวปี คุรุปนิสฺสีตา. เทวปี วิหารพหุลา. เทวปี ปจฺจเวกฺขณาพหุลา. เทวปี อเสกฺข ปฏิสมภิทปฺตตา : เอโก สวากปารมิปฺตโต, เอโก ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ. โย ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติ, ตสฺส ฅาณํ ปภิชฺชตีติ.

ปจฺเจกพุทฺธญฺจ สเทวญฺจ โลกํ อุปาทาย ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อคฺโค ปฏิสมภิทปฺตโต ปญฺญาปภาทุสฺสโล ปภินฺนฅาเณ อธิคตปฏิสมภิทอ จตุเวสสารชฺชปฺตโต ทสพลธารี ปุริสาสภอ ปุริสสีโห ๗เปฯ เยปี เต ชตฺตียปณฺชิตา พุราหฺมณปณฺชิตา คหปติปณฺชิตา สมณปณฺชิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา พาลเวริฐฺปา โวภินฺทนฺตา มณฺเฑ จรณฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ. เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกमितฺวา ปุจฺจนฺติ คุพฺหานิ จ ปภฺยจฺจนฺนานิ จ, กถิตา วิสฺสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิตฺติฏฺฐการณา, อุปกฺขิตตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติ. อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติ อคฺโค ปฏิสมภิทปฺตโตติ.

มหาปญฺญาภคตา นิฏฺฐิตา.

---

๒. อิทธิกถา

[๙] กา อิทธิ, กติ อิทธิโย, อิทธิยา กติ ภูมิโย, กติ ปาทา, กติ ปทานิ, กติ มูลานิ ? กา อิทธิตี อิชฌนญเจเน อิทธิ. กติ อิทธิโยตี. ทส อิทธิโย. อิทธิยา กติ ภูมิโยตี. อิทธิยา จตสโส ภูมิโย. จตตาริ ปาทา. อฏฺจ ปทานิ. โสฬส มูลานิ.

กตมา ทส อิทธิโย ? อธิญฺจานา อิทธิ, วิกุพฺพนา อิทธิ, มโนมยา อิทธิ, ฌาณวิปฺพารา อิทธิ, สมာธิวิปฺพารา อิทธิ, อริยา อิทธิ, กมฺมวิปากขา อิทธิ, ปุณฺณวโต อิทธิ, วิชฺชามยา อิทธิ, ตตถ ตตถ สมฺมปฺปโยคปจฺจยา²³ อิชฌนญเจเน อิทธิ.

อิทธิยา กตมา จตสโส ภูมิโย ? วิเวกชาภูมิ ปจฺมชฺฌมานํ, ปิตฺตฺสขภูมิ ทฺตยชฺฌมานํ, อุกฺกขา สฺขภูมิ ตฺตยชฺฌมานํ, อทุกฺขมสฺขภูมิ จตฺตถชฺฌมานํ, อิทธิยา อิมา จตสโส ภูมิโย อิทธิลาภาย อิทธิ ปฏฺฐิลาภาย อิทธิวิกุพฺพนาย²⁴ อิทธิวิสฺวิตาย อิทธิวสีภาวาย อิทธิเวสสารชฺชาย สํวตฺตฺนฺตีตี.

อิทธิยา กตเม จตตาริ ปาทา ? อธิ ภิกฺขุ ฌนฺทสมာธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทธิปาท์ ภาเวตี, วีริยสมာธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทธิปาท์ ภาเวตี, จิตฺตสมာธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทธิปาท์ ภาเวตี, วีรมฺสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทธิปาท์ ภาเวตี. อิทธิยา อิมे จตตาริ ปาทา อิทธิลาภาย อิทธิปฏฺฐิลาภาย อิทธิวิกุพฺพนาย อิทธิวิสฺวิตาย อิทธิวสีภาวาย อิทธิ เวสสารชฺชาย สํวตฺตฺนฺตีตี.

อิทธิยา กตมานิ อฏฺจ ปทานิ ? ฌนฺทญฺเจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภตี สมารึ, ลภตี จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ, ฌนฺโท น สมารึ, สมารึ น ฌนฺโท. อญฺโถ ฌนฺโท, อญฺโถ สมารึ. วีริยญฺเจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภตี สมารึ, ลภตี จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ. วีริยํ น สมารึ, สมารึ น วีริยํ. อญฺญํ วีริยํ, อญฺญํ สมารึ. จิตฺตญฺเจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภตี สมารึ, ลภตี จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ. จิตฺตํ น สมารึ, สมารึ น จิตฺตํ. อญฺญํ จิตฺตํ, อญฺญํ สมารึ. วีรมฺสญฺเจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภตี สมารึ, ลภตี จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ. วีรมฺสา น สมารึ, สมารึ น วีรมฺสา. อญฺญา วีรมฺสา, อญฺญํ สมารึ. อิทธิยา อิมานิ อฏฺจ ปทานิ อิทธิลาภาย อิทธิปฏฺฐิลาภาย อิทธิวิกุพฺพนาย อิทธิวิสฺวิตาย อิทธิวสีภาวาย อิทธิเวสสารชฺชาย สํวตฺตฺนฺตีตี.

อิทธิยา กตมานิ โสฬส มูลานิ ? อนนฺตํ²⁵ จิตฺตํ โกสฺสชฺเช น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, อนุนฺตํ จิตฺตํ อุกฺกจฺเจ น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, อนนฺตํ จิตฺตํ ราเค น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, อนนฺตํ จิตฺตํ พฺยาปาเท น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, อนิสฺสิตํ จิตฺตํ ทิฏฺฐิยา น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, อปฺปฏิพฺพทํ จิตฺตํ ฌนฺทราเค น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, วิปฺปมฺตํ จิตฺตํ กามราเค น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, วิสญฺญตํ จิตฺตํ กิเลเส น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, วิมฺริยาทิกตํ จิตฺตํ กิเลสมฺริยาเท น อญฺชตีตี อาเนญฺชํ, . เอกคฺคตํ²⁶

²³ อ.ม., อ. สมมา ปโยคปจฺจยา. เวมฺปริปี

²⁴ อ.ม. อิทธิวิกุพฺพนตาย. เวมฺปริปี

²⁵ ม., อ. อนนฺตํ

²⁶ อ.ม. เอกคฺคตํ

จิตต์ นานตตภิเสเส²⁷ น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, สทฺธาย ปริคคหิตฺ จิตต์ อสฺส ทฺธิเย น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, วีริเยน ปริคคหิตฺ จิตต์ โภสฺสชฺ น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, สติยา ปริคคหิตฺ จิตต์ ปมาเท น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, สมานินา ปริคคหิตฺ จิตต์ อุตฺตจฺเจ น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, ปญฺญาเย ปริคคหิตฺ จิตต์ อวิชฺชาย น อธิษตตีติ อาเนณชฺ, โอบาสคตฺ จิตต์ อวิชฺชนฺธกาเร น อธิษตตีติ อาเนณชฺ. อิทฺธิยา อิมานิ โสฬส มฺูลานิ อิทฺธิลาภาย อิทฺธิปฏิลาภาย อิทฺธิวิภูพฺพนตฺตาย อิทฺธิวิสฺวิตฺตาย อิทฺธิวสีภาวาย อิทฺธิเวสฺวารชฺชาย สํวตฺตนฺตตีติ.

ทสอฺธิษตฺตนิทฺเทศ

[๑๐] กตมา อธิษฺฏจฺานา อิทฺธิ ? อธิ ภิกฺขุ อเนกวิหิตฺ อิทฺธิวิธํ ปจฺจณฺุโมติ : เอโกปี หุตฺวา พฺุชา โหติ, พฺุชาปี หุตฺวา เอโก โหติ, อาริภาวํ ติโรภาวํ ติโรภุชฺชํ ติโรปการํ ติโรปพฺพตํ อสฺสชฺมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปี อากาเส. ปจฺวิยาปี อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปี อุตฺเท. อุตฺเทปี อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปี ปจฺวิยํ. อากาเสปี ปลฺลงฺเกน กมฺติ,²⁸ เสยฺยถาปี ปกฺขี สกฺุณ. อิมेषิ จนฺทิมสฺสุริเย เอวํมฺิทฺธิเก เอวํมฺานุภาเว ปาณินา ปรามสฺติ ปริมชฺชติ, ยาว พฺุหมฺโลกาปี กาเยน วสํ วตฺเตตตีติ.

อิธาคิ : อิมิสฺสา ทิฏฺฐิจฺยา อิมิสฺสา ชนฺติยา อิมิสฺสา รุจฺจฺยา อิมิสฺมี อาทาเย อิมิสฺมี ฌมฺเม อิมิสฺมี วินเย อิมิสฺมี ฌมฺมวินเย อิมิสฺสมิ ปาวจเน อิมิสฺมี พฺุหมฺจริเย อิมิสฺมี สตฺถุสฺสาสเน, เตน วุจฺจติ อธิษตฺติ.

ภิกฺขุชฺติ : ปุฏฺฐชนกฺลยาณโก วา โหติ ภิกฺขุ เสกฺโข วา อรฺหา วา อุกฺปปฺตมฺโม.

อเนกวิหิตฺ อิทฺธิวิธํ ปจฺจณฺุโมตตีติ : นานปฺปการํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจณฺุโมติ.

เอโกปี หุตฺวา พฺุชา โหตตีติ : ปกฺติยา เอโก พฺุกํ อวชฺชติ, สตํ วา สหสฺสํ วา สตฺสหสฺสํ วา อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฌาเนน อธิษฺฏจฺาติ “พฺุโก²⁹ โหมี”ติ, พฺุโก โหติ. ยถายสฺมา จูฬปฺนถโก เอโกปี หุตฺวา พฺุชา โหติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสีปฺตโต เอโก หุตฺวา พฺุชา โหติ.

พฺุชาปี หุตฺวา เอโก โหตตีติ : ปกฺติยา พฺุโก เอกํ อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฌาเนน อธิษฺฏจฺาติ “เอโก โหมี”ติ, เอโก โหติ. ยถายสฺมา จูฬปฺนถโก พฺุชาปี หุตฺวา เอโก โหติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสีปฺตโต พฺุชาปี หุตฺวา เอโก โหติ.

[๑๑] อาริภาวนฺติ : เกนจฺิ อนาวญํ โหติ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ วิวญํ ปากญํ.

ติโรภาวนฺติ : เกนจฺิ อวญํ โหติ ปฺปฏิจฺฉนฺนํ ปิหิตํ ปฺปฏิชฺชติ.

ติโรภุชฺชํ ติโรปการํ ติโรปพฺพตํ อสฺสชฺมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปี อากาเสติ : ปกฺติยา อากาเสกฺกิสฺสนฺมาปฺตติยา ลาภี โหติ, ติโรภุชฺชํ ติโรปการํ ติโรปพฺพตํ อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา

²⁷ อ.ม. นานตตภิเสเสหิ

²⁸ อ. จงฺกมฺติ. เอวมฺุปริปี

²⁹ อ.ม., อ. พฺุโล. เอวมฺุปริปี

ฉาณน อธิฐฐฐฐฐ “อากาเส โหตุ”ติ, อากาเส โหติ. โส³⁰ ติโรฎุ ฑฑฑ ติโรปาการุ ติ โรปพพตํ อสฐฐฐมาโน คจจติ. ยถา มนุสฺสา ปกตียา อนิทฺธิมนุโต เกนจิ อนาวญฺญ อปริกฺขิตฺเต อสฐฐฐมาโน คจจนฺตฺติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต ติโรฎุ ฑฑฑ ติโรปาการุ ติโรปพพตํ อสฐฐฐมาโน คจจติ, เสยฺยถาปี อากาเส.

ปจฺวิยาปี อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปี อุกฺกเกติ : ปกตียา อาโปกสิณฺสมาปตฺตียา ลากิ โหติ. ปจฺวี อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฉาณน อธิฐฐฐฐฐ “อุทกํ โหตุ”ติ, อุทกํ โหติ. โส ปจฺวิยา อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ. ยถา มนุสฺสา ปกตียา อนิทฺธิมนุโต อุทเก อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรนฺตฺติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต ปจฺวิยา อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปี อุทเก.

อุทเกปี อภิชฺชมาเน คจจติ, เสยฺยถาปี ปจฺวิยนฺตฺติ : ปกตียา ปจฺวีกสิณฺสมาปตฺตียา ลากิ โหติ. อุทกํ อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฉาณน อธิฐฐฐฐฐ “ปจฺวี โหตุ”ติ, ปจฺวี โหติ. โส อภิชฺชมาเน อุทเก คจจติ. ยถา มนุสฺสา ปกตียา อนิทฺธิมนุโต อภิชฺชมานาย ปจฺวิยา คจจนฺตฺติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อภิชฺชมาเน อุทเก คจจติ, เสยฺยถาปี ปจฺวิยํ.

อากาเสปี ปลลฺลงฺเกน กมติ, เสยฺยถาปี ปกฺกั สิฏฺโณติ : ปกตียา ปจฺวีกสิณฺสมาปตฺตียา ลากิ โหติ. อากาสํ อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฉาณน อธิฐฐฐฐฐ “ปจฺวี โหตุ”ติ, ปจฺวี โหติ. โส อากาเส อนฺตฺลิกฺเข จงฺกมติปี ติฏฺฐจฺติปี นิสีทฺติปี เสยฺยมฺปิ กปฺเปติ. ยถา มนุสฺสา ปกตียา อนิทฺธิมนุโต ปจฺวิยา จงฺกมนฺตฺติปี ติฏฺฐจฺนฺตฺติปี นิสีทฺนฺตฺติปี เสยฺยมฺปิ กปฺเปนฺตฺติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อากาเส อนฺตฺลิกฺเข จงฺกมติปี ติฏฺฐจฺติปี นิสีทฺติปี เสยฺยมฺปิ กปฺเปติ, เสยฺยถาปี ปกฺกั สิฏฺโณ.

[๑๒] อิมฺปิ จนฺทิมสฺสุริเย เอวํมฺหิตฺทิกเก เอวํมหานุกาเว ปาณินา ปรามสฺติ ปริมชฺชตฺติ : อิทฺธิ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต นิสินฺนโก วา นิปนฺนโก วา จนฺทิมสฺสุริเย อวชฺชติ, อวชฺชิตฺวา ฉาณน อธิฐฐฐฐฐ “หตฺถปาเส โหตุ”ติ, หตฺถปาเส โหติ. โส นิสินฺนโก วา นิปนฺนโก วา จนฺทิมสฺสุริเย ปาณินา อามสฺติ ปรามสฺติ ปริมชฺชติ. ยถา มนุสฺสา ปกตียา อนิทฺธิมนุโต กิณฺจิทฺเว รุปรคฺตํ หตฺถปาเส อามสนฺตฺติ ปรามสนฺตฺติ ปริมชฺชนฺตฺติ. เอวเมว โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต นิสินฺนโก วา นิปนฺนโก วา จนฺทิมสฺสุริเย ปาณินา อามสฺติ ปรามสฺติ ปริมชฺชติ.

ยว พฺรหฺมโลกาปี กาเยน วสํ วตฺเตตฺตีติ : สเจ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺกาโม โหติ, ทฺูเรปี สนฺติเก อธิฐฐฐฐฐ “สนฺติเก โหตุ”ติ, สนฺติเก โหติ. สนฺติเกปี ทฺูเร อธิฐฐฐฐฐ “ทฺูเร โหตุ”ติ, ทฺูเร โหติ. พฺรหฺกํปี โลกํ อธิฐฐฐฐฐ “โลกํ โหตุ”ติ, โลกํ โหติ. โลกํปี พฺรหฺกํ อธิฐฐฐฐฐ “พฺรหฺกํ โหตุ”ติ, พฺรหฺกํ โหติ. ทิพฺเพน จกฺขฺนา ตสฺส พฺรหฺมโน รุปรํ ปสฺสติ, ทิพฺพาย โสตฺธาตฺฐยา ตสฺส พฺรหฺมโน สทฺทํ สฺฐนาติ, เจโตปริยฉาณน ตสฺส พฺรหฺมโน จิตฺตํ ปชานาติ, สเจ โส อิทฺธิมา เจโต วสิปฺปตฺโต ทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺกาโม โหติ, กายวเสน จิตฺตํ ปริณามติ, กายวเสน จิตฺตํ อธิฐฐฐฐฐ. กายวเสน จิตฺตํ ปริณามตฺวา กายวเสน จิตฺตํ อธิฐฐฐฐฐ สฺขสฺสญฺญวจ ลหฺสฺสญฺญวจ โยกมิตฺวา ทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คจจติ. สเจ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต อทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺกาโม โหติ, จิตฺตวเสน กายํ ปริณามติ, จิตฺตวเสน กายํ

30 อ.ม. อัย ปาโจ น ทิสฺสติ

อธิฏฐาติ, จิตตวเสน กายํ ปริณาเมตวา จิตตวเสน กายํ อธิฏฐหิตวา สุขสญญตฺวา ลหุสญญตฺวา
 โอกกมิตฺวา อทิสฺสมานเนน กายเณ พุรหฺมโลกํ คจฺจติ. โส ตสฺส พุรหฺมโน ปุรโต ฐปฺ³¹ อภินิมมิณาติ
 มโนมยํ สพฺพทฺตคฺปจฺจคํ³² อหีนินฺทริยํ, สเจ โส อิทฺธิมา จงฺกมติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ จงฺกมติ. สเจ โส
 อิทฺธิมา ติฏฺฐติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ติฏฺฐติ. สเจ โส อิทฺธิมา นิสฺสิตติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ นิสฺสิตติ. สเจ โส
 อิทฺธิมา เสยฺยํ กปฺเปติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ เสยฺยํ กปฺเปติ. สเจ โส อิทฺธิมา ฐฺมายติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ
 ฐฺมายติ. สเจ โส อิทฺธิมา ปชฺชสฺสติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปชฺชสฺสติ. สเจ โส อิทฺธิมา ฐมฺมํ ภาสฺสติ,
 นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ฐมฺมํ ภาสฺสติ. สเจ โส อิทฺธิมา ปญฺหํ ปุจฺจติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปญฺหํ ปุจฺจติ. สเจ โส
 อิทฺธิมา ปญฺหํ ปุญฺโฆ วิสฺสชฺชเชติ,³³ นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺโฆ วิสฺสชฺชเชติ. สเจ โส อิทฺธิมา เตน
 พุรหฺมณา สทฺธี สนฺตติฏฺฐติ สลฺลปฺติ สากจฺจํ สฺมาปชฺชติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ เตน พุรหฺมณา สทฺธี
 สนฺตติฏฺฐติ สลฺลปฺติ สากจฺจํ สฺมาปชฺชติ. ยถฺยทฺเว โส อิทฺธิมา กโรติ, ตนฺตทฺเว हि โส นิมฺมิโต
 กโรตีติ : อयํ อธิฏฐานา อิทฺธิ. (๑)

[๑๓] กตมา วิกุพฺพนา อิทฺธิ ? สิชฺชิสฺส ภาควโต อรฺหโต สฺมมาสมฺพุทฺธสฺส อภิกฺขุ นาม
 สาวโก พุรหฺมโลเก จิตฺต สหสฺสโลกธฺาตุํ สเวณ วิญฺญาเปสิ. โส ทิสฺสมานเนนปี กายเณ ฐมฺมํ เทเส
 สิ,³⁴ อทิสฺสมานเนนปี กายเณ ฐมฺมํ เทเสสิ, ทิสฺสมานเนนปี เหฏฺฐิจิเมณ อฺปทฺตคฺกาเยณ อทิสฺสมานเนนปี
 อฺปฺริเมณ อฺปทฺตคฺกาเยณ ฐมฺมํ เทเสสิ. ทิสฺสมานเนนปี อฺปฺริเมณ อฺปทฺตคฺกาเยณ, อทิสฺสมานเนนปี
 เหฏฺฐิจิเมณ อฺปทฺตคฺกาเยณ ฐมฺมํ เทเสสิ. โส ปกฺติวณฺณํ วิชฺชิตฺวา กุมารกฺวณฺณํ วา ทสฺเสติ, นาค
 วณฺณํ วา ทสฺเสติ, สฺุปณฺณวณฺณํ วา ทสฺเสติ, ยกฺขวณฺณํ วา ทสฺเสติ, ³⁵อสุรฺวณฺณํ วา ทสฺเสติ,^๒
 อินฺทวณฺณํ วา ทสฺเสติ, เทววณฺณํ วา ทสฺเสติ, พุรหฺมวณฺณํ วา ทสฺเสติ, สฺมฺพุทฺทวณฺณํ วา ทสฺเสติ,
 ปพฺพตฺวณฺณํ วา ทสฺเสติ, วนฺวณฺณํ วา ทสฺเสติ, สීหฺวณฺณํ วา ทสฺเสติ, พุยฺคฺชวณฺณํ วา ทสฺเสติ,
 ทิปฺปวณฺณํ วา ทสฺเสติ, หตฺถิปิ³⁶ ทสฺเสติ, อสฺสปี ทสฺเสติ, รถฺปี ทสฺเสติ, ปตฺตีปี ทสฺเสติ, วิวิธฺปี
 เสนาพฺยุหํ ทสฺเสตีติ; อयํ วิกุพฺพนา อิทฺธิ. (๒)

[๑๔] กตมา มโนมยา อิทฺธิ ? อธิ ภิกฺขุ อิมฺมหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมมิณาติ ฐปฺ มโน
 มยํ สพฺพทฺตคฺปจฺจคํ อหีนินฺทริยํ. เสยฺยธฺาปี ปุริโส มุญฺชฺมหา อีสิกํ ปวาเหยฺย. ตสฺส เอวมสฺส “อัย
 มุญฺไซ, อัย อีสิกา, อญฺโถ มุญฺไซ, อญฺญา อีสิกา. มุญฺชฺมหา เตวฺว อีสิกา ปวาพฺหา”ติ. เสยฺยธฺา
 วา ปน ปุริโส อสิ โกสิยา ปวาเหยฺย. ตสฺส เอวมสฺส “อัย อสิ, อัย โกสิ, อญฺโถ อสิ, อญฺญา โกสิ.

31 ฉ. ฐปฺ. เอวมฺปริปี

32 ฉ. สพฺพทฺตคฺปจฺจคํ. เอวมฺปริปี

33 ฉ.ม. วิสฺสชฺชเชติ. เอวมฺปริปี

34 อ. เทเสสิ. เอวมฺปริปี

35 -๒ ฉ.ม. อัย ปาโง น ทิสฺสติ

36 อ. หตฺถิวณฺณปี

โกธียา เตวว อสิ ปวาพโห”ติ. เสยยถา วา ปน บุริโส อหิ กรณฺทา อุทฺธเรยฺย. ตสฺส เอวมสฺส “อัย อหิ, อัย กรณฺโ. อณฺโณ อหิ, อณฺโณ กรณฺโ. กรณฺทา เตวว อหิ อุพฺโงโต”ติ. เอวเมว ภิกฺขุ อิมฺมหา กายา อณฺณํ กายํ อภินิมฺมิณาติ รูปํ มโนมยํ สพฺพทฺตปจฺจํคํ อหีนินฺทริยํ; อัย มโนมยา อิทฺธิ. (๓)

[๑๕] กตมา ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ ? อนิจฺจานุสฺสนา นิจฺจสณฺณาย ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ. ทฺกฺขานุสฺสนา สฺขสณฺณาย ๗เปฯ อนตฺตานุสฺสนา อตฺตสณฺณาย. นิพฺพิทานุสฺสนาย นนฺทียา. วิราคานุสฺสนาย ราคสฺส. นิโรธานุสฺสนาย สมฺมุทฺยสฺส. ปฏฺนิสฺสคฺคานุสฺสนาย อาทานสฺส ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ. อายสมฺโต พากุลสฺส ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ. อายสมฺโต สฺงกิจฺจสฺส ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ. อายสมฺโต ฆฺตปาลสฺส ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ; อัย ฅาณวิปฺผารา อิทฺธิ. (๔)

[๑๖] กตมา สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ ? ปจฺมชฺชฺฅาเนน นีวรณานํ ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี สฺมาธิ วิปฺผารา อิทฺธิ. ทฺตฺติยชฺชฺฅาเนน วิตฺกฺกวิจฺจารานํ ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ. ตตฺติยชฺชฺฅาเนน ปิตฺติยา ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ๗เปฯ จตฺตฺตชฺชฺฅาเนน สฺขทฺกฺขานํ ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ๗เปฯ อากาसानญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา รฺูปสณฺณาย ปฏฺธิสณฺณาย นานตฺตสณฺณาย ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ๗เปฯ วิญฺญาณญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา อากาसानญฺจายตฺนสณฺณาย ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ๗เปฯ อากิณฺจญฺจายตฺนสฺมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตฺนสณฺณาย ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี ๗เปฯ เนวสณฺณานาสณฺณายตฺนสฺมาปตฺติยา อากิณฺจญฺจายตฺนสณฺณาย ปหานญฺโ จิขฺมตฺตี สฺมาธิ วิปฺผารา อิทฺธิ, อายสมฺโต สารีปฺตฺตสฺส สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อายสมฺโต สณฺชีวสฺส สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อายสมฺโต ชาณฺโณทฺถสฺส สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อุตฺตราย อฺุปาสิกาย สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, สามาวตฺติยา อฺุปาสิกาย สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ; อัย สฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ. (๕)

[๑๗] กตมา อริยา อิทฺธิ ? อฺิธ ภิกฺขุ สเจ อากงฺขติ “ปฏฺฏิเล อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหเรยฺยน”ติ, อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป ตตฺถ วิหฺรติ, สเจ อากงฺขติ “อปฺปฏฺฏิเล ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหเรยฺยน”ติ ปฏฺฏิลสณฺณเป ตตฺถ วิหฺรติ, สเจ อากงฺขติ “ปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหเรยฺยน”ติ อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป ตตฺถ วิหฺรติ, สเจ อากงฺขติ “อปฺปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหเรยฺยน”ติ, ปฏฺฏิลสณฺณเป ตตฺถ วิหฺรติ, สเจ อากงฺขติ “ปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิเล ๑ ตทฺทภยํ อภินิวชฺเชตฺวา อฺุเปกฺขโก วิหเรยฺยํ สโต สมฺปชาน”ติ อฺุเปกฺขโก ตตฺถ วิหฺรติ สโต สมฺปชาน.

กถํ ปฏฺฏิเล อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ ? อนิฏฺฐสฺมี วตฺถุสฺมี เมตฺตตาย วา ผรติ, ฅาตุโต วา อฺุปสฺหฺรติ, เอวํ ปฏฺฏิเล อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ.

กถํ อปฺปฏฺฏิเล ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ ? อฺิฏฺฐสฺมี วตฺถุสฺมี อสุภาย วา ผรติ, อนิจฺจโต วา อฺุปสฺหฺรติ, เอวํ อปฺปฏฺฏิเล ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ.

กถํ ปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ ? อนิฏฺฐสฺมี ๑ อฺิฏฺฐสฺมี ๑ วตฺถุสฺมี เมตฺตตาย วา ผรติ, ฅาตุโต วา อฺุปสฺหฺรติ, เอวํ ปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิเล ๑ อปฺปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ.

กถํ อปฺปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ ? อฺิฏฺฐสฺมี ๑ อนิฏฺฐสฺมี ๑ วตฺถุสฺมี อสุภาย วา ผรติ, อนิจฺจโต วา อฺุปสฺหฺรติ, เอวํ อปฺปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิเล ๑ ปฏฺฏิลสณฺณเป วิหฺรติ.

กถํ ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ตทฺทญํ อภินิวฺชเชตฺวา อูเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน ? อธิ
ภิกฺขุ จกฺขุณา รุปํ ทิสฺวา เนว สฺมโน โหติ น ทฺมมโน, อูเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน. โสเตน สทฺทํ
สุตฺวา ๕เปฯ ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา. กาเยน โฝฏฺจพฺพํ ผุสฺสิตฺวา. มนสา ฅมฺมํ
วิญญาย เนว สฺมโน โหติ น ทฺมมโน, อูเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน. เอวํ ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล
จ ตทฺทญํ อภินิวฺชเชตฺวา อูเปกฺขโก วิหฺรติ สโต สมฺปชาโน; อຍ် อริยา อิทฺธิ. (๖)

[๑๘] กตมา กมฺมวิปากฺชา อิทฺธิ ? สพฺเพสํ ปกฺขีนํ สพฺเพสํ เทวานํ เอกจฺจํ มนุสฺसानํ
เอกจฺจํ วินิปาติกานํ; อຍ် กมฺมวิปากฺชา อิทฺธิ. (๗)

กตมา ปุณฺณวโต อิทฺธิ ? ราชฺา จกฺกวตฺติ เวหํ คจฺฉติ สทฺธี จตฺรจฺคินิยา เสนาย
อนฺตมโส อสฺสพฺนฺธโคปเก ปฺริเส³⁷ อูปาทาย. ไชติยสฺส³⁸ คหฺปติสฺส ปุณฺณวโต อิทฺธิ. ฅฎฺฐิสฺส
คหฺปติสฺส ปุณฺณวโต อิทฺธิ. เมณฺทกสฺส คหฺปติสฺส ปุณฺณวโต อิทฺธิ. ฆิสฺสิตสฺส คหฺปติสฺส
ปุณฺณวโต อิทฺธิ. ปญฺจนํ มหาปุณฺณานํ ปุณฺณวโต อิทฺธิ; อຍ် ปุณฺณวโต อิทฺธิ. (๘)

กตมา วิชฺชามยา อิทฺธิ ? วิชฺชาธฺรา วิชฺชํ ปฺริชฺชเปตฺวา³⁹ เวหํ คจฺฉนฺติ, อากาเส
อนฺตลิกฺเข หตฺถิมฺปิ ทสฺเสนฺติ, อสฺสมฺปิ ทสฺเสนฺติ, รตฺถิมฺปิ ทสฺเสนฺติ, ปตฺติมฺปิ ทสฺเสนฺติ, วิวิธมฺปิ
เสนาพฺยฺหํ ทสฺเสนฺติ; อຍ် วิชฺชามยา อิทฺธิ. (๙)

กถํ ตตฺถ ตตฺถ สมฺมปฺปโยคปจฺจยา อิชฺฉนฺนญฺเจน อิทฺธิ ? เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทสฺส
ปหานญฺโจ อิชฺฉนฺตีติ ตตฺถ ตตฺถ สมฺมปฺปโยคปจฺจยา อิชฺฉนฺนญฺเจน อิทฺธิ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาท
สฺส ปหานญฺโจ อิชฺฉนฺตีติ ๕เปฯ อาลอกฺสญฺญาย ถีนมิทฺธสฺส ๕เปฯ อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิลฺเลสานํ
ปหานญฺโจ อิชฺฉนฺตีติ ตตฺถ ตตฺถ สมฺมปฺปโยคปจฺจยา อิชฺฉนฺนญฺเจน อิทฺธิ. เอวํ ตตฺถ ตตฺถ
สมฺมปฺปโยคปจฺจยา อิชฺฉนฺนญฺเจน อิทฺธิ. (๑๐) อิมํ ทส อิทฺธิโยติ.

อิทฺธิกถา นิฏฺฐิตา.

³⁷ ส. อสฺสพฺนฺธเนน ปฺริเส, ฉ.ม. อสฺสพฺนฺธโคปฺริเส

³⁸ ฉ.ม. ไชติยสฺส

³⁹ ส. ปฺริชฺชเมตฺวา

๓. ปัญญาวรรค
หมวดว่าด้วยปัญญา
๑. มหาปัญญาภค
ว่าด้วยมหาปัญญา

[๑]อนิจจานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
ทุกขานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
อนัตตานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
นิพพิทานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้ เต็มรอบ
วิราคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
นิโรธานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
ปฏินิสัคคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหน ให้เต็มรอบ
คือ อนิจจานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาที่แล่นไป⁴⁰ให้ เต็มรอบ
ทุกขานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาซ้ำแรกกิเลสให้ เต็มรอบ
อนัตตานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญามากให้เต็มรอบ
นิพพิทานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาเฉียบแหลม ให้เต็มรอบ
วิราคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาไพบุลย์ให้เต็มรอบ
นิโรธานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาลึกซึ้งให้เต็มรอบ
ปฏินิสัคคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาไม่ใกล้ให้เต็มรอบ
ปัญญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็นบัณฑิตให้เต็มรอบ
ปัญญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญากว้างขวางให้ เต็มรอบ
ปัญญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาร่าเริงให้เต็มรอบ
ปัญญาร่าเริงเป็นปฏิภาณปฏิสัมภิตา อตตปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูก
ต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดอรรถแห่งปัญญาร่าเริงนั้น ธัมมปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดย การกำหนดธรรม(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) นิรุตติปฏิสัมภิตาเป็น
อันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดนิรุตติ(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น)
ปฏิภาณปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนด
ปฏิภาณ(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) ปฏิสัมภิตา ๔ ประการนี้เป็นอันบุคคล บรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้อง
แล้วด้วยปัญญาแห่งปัญญาร่าเริงนั้น

อนิจจานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
๗๗ ปฏินิสัคคานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
คือ อนิจจานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไป ให้เต็มรอบ ๗๗
ปฏินิสัคคานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาไม่ใกล้ให้เต็มรอบ
ปัญญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็นบัณฑิตให้เต็มรอบ
ปัญญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญากว้างขวางให้เต็มรอบ
ปัญญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาร่าเริงให้เต็มรอบ

⁴⁰ ปัญญาที่แล่นไป แปลมาจาก ชวนปัญญา จะใช้ว่า ปัญญาฉับไวก็ได้

อนิจจานุปัตสสนาในชราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ อนิจจานุปัตสสนาในชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏินิสัคคานุปัตสสนาในชราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ ปฏินิสัคคานุปัตสสนาในชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ

คือ อนิจจานุปัตสสนาในชราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไปให้เต็มรอบ อนิจจานุปัตสสนาในชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไปให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏิสัมภิทา ๔ ประการนี้เป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาแห่งปัญญารำเรงนั้น

[๓] ภิขุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สปัจริสสังเสวะ (คบสัตบุรุษ)
๒. สัทธัมมัสสวณะ (ฟังพระสัทธรรม)
๓. โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย)
๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สปัจริสสังเสวะ ๒. สัทธัมมัสสวณะ
๓. โยนิโสมนสิการ ๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบูรณ์ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาจุลแผ่นดิน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาพลัน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญารำเรง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สปัจริสสังเสวะ ๒. สัทธัมมัสสวณะ
๓. โยนิโสมนสิการ ๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส

๑. โสฬสปัญญาบทเทศ แสดงปัญญา ๑๖ ประการ

[๔] คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา** อธิบายว่า การได้ปัญญา เป็นอย่างไร

คือ การได้ การได้เฉพาะ การถึง การถึงเฉพาะ การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การเข้าถึงพร้อมซึ่งมัค
ญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภิทาญาณ ๔ อภิญญาญาณ ๖ ญาณ ๗๓ ญาณ ๗๗ นี้ชื่อว่า การได้ปัญญา ใน
คำว่า ยอมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา (๑)

คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา** อธิบายว่า ความเจริญแห่งปัญญา เป็นอย่างไร

คือ ปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก และของกัลยาณบุรุษน ย่อมเจริญ ปัญญาของพระอรหันต์
ย่อมเจริญ ชื่อว่าความเจริญด้วยปัญญาที่เจริญแล้ว นี้ชื่อว่าความเจริญแห่งปัญญา ในคำว่า ยอมเป็นไป
เพื่อความเจริญแห่งปัญญา (๒)

คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความไพบุลย์แห่งปัญญา** อธิบายว่า ความไพบุลย์ แห่งปัญญา เป็น
อย่างไร

คือ ปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก และของกัลยาณบุรุษน ย่อมถึงความ ไพบุลย์ ปัญญาของ
พระอรหันต์ที่ถึงความไพบุลย์แล้ว นี้ชื่อว่าความไพบุลย์แห่งปัญญา ในคำว่า ยอมเป็นไปเพื่อความไพบุลย์
แห่งปัญญา (๓)

คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก** อธิบายว่า ปัญญามาก เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอรรถได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดธรรมได้มาก
ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดนิรุตติได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดปฏิภาณได้มาก ชื่อว่า
ปัญญามาก เพราะกำหนดศีลขันธได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสมาธิขันธได้มาก ชื่อว่าปัญญา
มาก เพราะกำหนดปัญญาขันธได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดวิมุตติขันธได้มาก ชื่อว่า ปัญญา
มาก เพราะกำหนดวิมุตติญาณทัสสนขันธได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดฐานะและอฐานะได้มาก
ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดวิหารสมาบัติได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอริยสังได้มาก ชื่อว่า
ปัญญามาก เพราะกำหนดสติปฏิฐานได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสัมมปธานได้มาก ชื่อว่า
ปัญญามาก เพราะกำหนดอิทธิบาทได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอินทรีย์ได้มาก ชื่อว่าปัญญา
มาก เพราะกำหนดพละได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดโพชฌงค์ได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดอริยมรรคได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสามัญญผลได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดอภิญญาได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้มาก นี้ชื่อว่า
ปัญญามาก ในคำว่า ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา (๔)

คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง** อธิบายว่า ปัญญากว้างขวาง เป็น
อย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในขันธต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า ปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในธาตุต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในอายตนะต่าง ๆ
กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณ เป็นไปในปัจจุสมุปปาทต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญา
กว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในความได้เนื่อง ๆ ซึ่งความว่างต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในอรรถต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในธรรมต่าง ๆ
กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในนิรุตติ ต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในปฏิภาณต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในศีลขันธต่าง
ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในสมาธิขันธต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้าง

ปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในอริยสังคต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปใน สติปัญญาต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในสัมมปปธานต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในอิทธิบาทต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญา ลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในอินทรีย์ต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในพละต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในโพชฌงค์ต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในอริยมรรคต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญา ลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในสามัญญผลต่าง ๆ ลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในอภิญาญาลึกซึ้ง ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง เพราะญาณเป็นไปในนิพพานที่เป็นประโยชน์ลึกซึ้ง นี้ชื่อว่าปัญญาลึกซึ้ง ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง (๗)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้** อธิบายว่า ปัญญาไม่ใกล้ เป็นอย่างไร

คือ อุตถปฏิสัมภิทาบุคคลโดยบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดอรรถ อรรถ อัมมปฏิสัมภิทาบุคคลโดยบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดธรรม นิรุติปฏิสัมภิทาบุคคลโดยบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดนิรุติ ปฏิภาณปฏิสัมภิทาบุคคลโดยบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดปฏิภาณ อรรถ ธรรม นิรุติ และปฏิภาณของบุคคลนั้นใครอื่นสามารถจะถึงได้ และบุคคล นั้นก็เป็นผู้หนึ่งที่ปุถุชนอื่น ๆ ไม่สามารถจะเทียมทันได้ เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงเป็นปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของกัลยาณปุถุชนห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของบุคคลที่ ^{๔๑} เมื่อเทียบกับกัลยาณปุถุชน บุคคลที่ ๘ มีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของบุคคลที่ ๘ ห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระโสดาบัน เมื่อเทียบกับบุคคลที่ ๘ พระโสดาบันมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระโสดาบันห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระสกทาคามี เมื่อเทียบกับพระโสดาบัน พระสกทาคามีมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระสกทาคามีห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระอนาคามี เมื่อเทียบกับพระสกทาคามี พระอนาคามีมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระอนาคามีห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ อรหันต์ เมื่อเทียบกับพระอนาคามี พระอรหันต์มีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระอรหันต์ห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อเทียบกับพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้ามีปัญญาไม่ใกล้ เมื่อเทียบกับพระปัจเจกพุทธเจ้า และโลกพร้อมทั้งทั่วโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้เลิศ ทรงมีปัญญาไม่ใกล้

[๕] พระผู้มีพระภาคทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา ทรงมีญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา ทรงบรรลุเวสารัชชญาณ ^{๔๒} เป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็น บุรุษของอาจ ทรงเป็นบุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจนาค ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ทรงเป็นบุรุษผู้เอาธุระ มีพระญาณหาที่สุดมิได้ มีพระเดชหาที่สุดมิได้ มีพระยศ หาที่สุดมิได้ ทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก มีพระปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ

⁴¹ บุคคลที่ ๘ ในที่นี้หมายถึงท่านผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค (ขุ.ป.อ.(บาลี) ๒/๕/๒๙๕)

⁴² เวสารัชชญาณ ๔ ได้แก่ (๑) สัมมาสัมพุทธปฏิญาณ (ท่านปฏิญาณว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านยังไม่รู้) (๒) ชีณาสวปฏิญาณ (ท่านปฏิญาณว่าเป็นชีณาสพ อาสวะเหล่านี้ของ ท่านยังไม่สิ้น) (๓) อันตรายกกรรมวาทะ (ท่านกล่าวธรรมเหล่านี้ได้ว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่อกันตรายแก่ ผู้เสพได้จริง) (๔) นิยานิกกรรมเทศนา (ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็นทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง) (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๕/๒๙๕)

เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พินิจพิจารณา ทรงฟังประโยชน์ ทรงทำให้เลื่อมใสได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงทำมรรค ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรัสบอกมรรคที่ยังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาติคุณในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น มีพระจักขุ มีพระญาณ มีพระธรรม เป็นคุณพระพรหม ตรัส บอก นำความหมายออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามมี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งทีพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง มิได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญา ธรรมทั้งปวงรวมทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบันย่อมมาสู่คลองเฉพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าโดยอาการทั้งปวง ธรรมดาประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ต้นหรือประโยชน์เล็ก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมทุกอย่างย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าไม่ติดขัดในอดีต อนาคต ปัจจุบัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่ เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรุครอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในส่วนสรุครอบของกันและกันเหมือนชั้นแห่งผอบ ๒ ชั้นทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกินด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกิน ด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ย่อมวางประกบกันที่ส่วนสุดโดยรอบของกันและกัน ฉะนั้น บทธรรมที่ควรแนะนำและพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าที่ตั้งอยู่ในส่วนสรุครอบ ของกันและกัน ฉะนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีอยู่เพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสรุครอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรุครอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นย่อมตั้งอยู่ในส่วนสรุครอบของกันและกัน

พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งปวง นับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วยมนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตูปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอภัยอาศัยอนุสัย จริต อธิมุตติของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสน้อยมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ที่พระองค์พึงสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย พึงสอนให้รู้แจ้งได้ยาก เป็นภัพพสัตว์ (ผู้สมควรบรรลุมรรค) และอภัพพสัตว์ (ผู้ไม่สมควรบรรลุมรรค) โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

ปลาและเต่าชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคละ และปลาติมิติมิงคละ⁴³ย่อมเป็นไปภายในมหาสมุทร ฉะนั้น โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา

⁴³ ปลาทั้ง ๓ ตัวนี้ เป็นปลาขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิงคละสามารถกลืนกินปลาติมิได้ และปลาติมิติมิงคละ มีขนาดลำตัวใหญ่ถึง ๕๐๐ โยชน์ สามารถกลืนกินปลาติมิงคละได้ (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๕/๓๐๐, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๖๙/๒๙๗)

และมนุษย์ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ ฉะนั้นเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนามว่า เวนไตย ย่อมบินไปในอากาศ ฉนใด พระพุทธสาวกทั้งหลายผู้เสมอกับพระสารีบุตรด้วยปัญญาที่ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งพระพุทธานุภาพ ฉนนั้นเหมือนกัน พระพุทธานุภาพย่อมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายช่างฆนุสามารถยิงเนื้อทราย ก็จะเที่ยวทำลายทิวาญจของผู้อื่นด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุ้งแต่งปัญหาเข้าไปหาพระตถาคตทูลถามปัญหาทั้งลึกลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้นที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้วเป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงรุ่งเรื่องยิ่งด้วยพระปัญญาเพราะทรงแก้ปัญหานั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงเป็นผู้เลิศ มีพระปัญญาไม่ใกล้ นี้ชื่อว่าปัญญาไม่ใกล้ ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ (๘)

[๖] คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน** อธิบายว่า ปัญญา ดุจแผ่นดิน เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำราคะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำราคะแล้ว ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโทสะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโทสะแล้ว ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโมหะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโมหะแล้ว

ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโกรธ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโกรธแล้ว ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำอุปนาหะ ฯลฯ มกฺขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำกรรมอันเป็นเหตุให้เป็นไปสุภทั้งปวง ชื่อว่า ปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำกรรมอันเป็นเหตุให้เป็นไปสุภทั้งปวงแล้ว

ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีราคะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญา ดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีโทสะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะ เป็นปัญญาย่ำยีโมหะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีโกรธ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกฺขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีกรรมที่เป็นเหตุไปสุภทั้งปวงที่เป็นข้าศึก

แผ่นดินท่านกล่าววว่า ภูริ บุคคลประกอบด้วยปัญญาที่กว้างขวางไพบุลย์เสมอด้วยแผ่นดินนั้น เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน อีกประการหนึ่ง คำว่า ภูริ นี้เป็นชื่อของปัญญา ปัญญา กว้างขวางดุจแผ่นดิน เป็นปัญญาทำลายกิเลส เป็นปัญญาเครื่องแนะนำ เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน นี้ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน (๙)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา** อธิบายว่า ความเป็นผู้มากด้วยปัญญา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้หนักด้วยปัญญา เป็นผู้ประพฤติด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นที่อาศัย น้อมไปด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นธงชัย มีปัญญาเป็นยอด มีปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยการค้นคว้า มากด้วยการพิจารณา มากด้วยการเพ่งพินิจ มีการเพ่งพิจารณาเป็นธรรมดา ประพฤติอยู่ด้วยปัญญาที่แจ่มแจ้ง มีความประพฤติถึงดวงด้วยปัญญาที่แจ่มแจ้ง หนักในปัญญา มากด้วยปัญญา น้อมไปในปัญญา น้อมไปในปัญญา เสื่อมไปในปัญญา น้อมจิตไปในปัญญา หลุดพ้นไปด้วยปัญญา มีปัญญา

บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญศีลชั้น ๕๗ สมาธิชั้น ๕๗ ปัญญาชั้น ๕๗ วิมุตติชั้น ๕๗ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญวิมุตติญาณทัสสนชั้น เพราะเหตุนี้ ปัญญาชั้นจึงชื่อว่าปัญญาร่าเริง

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... รู้แจ้งฐานะและอฐานะ ... บำเพ็ญวิहारสมาบัติให้ เต็มรอบ ... รู้แจ้ง อริยสัจ ... เจริญสติปัญญา ... เจริญสัมมัปปธาน ... เจริญอิทธิบาท ... เจริญอินทรีย์ ... เจริญพละ ... เจริญโพชฌงค์ ... เจริญอริยมรรค ... บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ทำให้แจ้งสัมมัญญผล

บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก ทำให้แจ้งอภิญญา เพราะเหตุนี้ ปัญญาชั้นจึงชื่อว่าปัญญาร่าเริง บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก ทำให้แจ้งนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วยปัญญานั้น เพราะเหตุนี้ ปัญญาชั้นจึงชื่อว่าปัญญาร่าเริง นี้ชื่อว่าปัญญาร่าเริง ในคำว่า ย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง (๑๓)

[๗]คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป** อธิบายว่า ปัญญาแล่นไป เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่รูปทั้งปวงที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต มีอยู่ในที่ไกลหรือมีอยู่ในที่ใกล้ โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นทุกข ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่วิญญาณทั้งปวงที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต มีอยู่ในที่ไกลหรือมีอยู่ในที่ใกล้โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นทุกข ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่ชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นทุกข ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไป โดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่ารูปที่เป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกข เพราะมีสภาวะเป็นภัย ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร พลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกข เพราะมีสภาวะเป็นภัย ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสารแล้วพลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่ารูปทั้งที่เป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นสภาวะไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดาแล้วพลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นสภาวะไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดาแล้วพลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ นี้ชื่อว่าปัญญาแล่นไป ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป (๑๔)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม** อธิบายว่า ปัญญาเฉียบแหลม เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะทำลายกิเลสได้ฉับพลัน ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ละ บรรเทา ทำกามวิตกที่เกิดขึ้น ให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีอีกต่อไป

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับราคะที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับโทสะไว้ ละ บรรเทา ทำโทสะให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีอีกต่อไป ฯลฯ โมหะ ฯลฯ โทสะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกฺขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวงที่เกิดขึ้นไว้ ละ บรรเทา ทำกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวงที่เกิดขึ้นให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีอีกต่อไปแล้ว ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะทำให้บรรลู่ ทำให้แจ้ง ทำให้ถูกต้องอริยมรรค ๔ สัมมัฏญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ ณ อาสนะเดียว นี้ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม (๑๕)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส** อธิบายว่า ปัญญาชำแรกกิเลส เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มากด้วยความสะดุ้ง เป็นผู้มากด้วยความหวาดเสียว เป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย เป็นผู้มากด้วยความระอา เป็นผู้มากด้วยความไม่พอใจ เบือนหน้าออก ไม่นินดีในสังขารทั้งปวง ย่อมชำแรก ทำลายกองโลภะที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย (ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ทำลายกองโทสะที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย (ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ทำลายกองโมหะที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย (ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ย่อมชำแรก ทำลายโกธะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มกฺขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มากด้วยความสะดุ้ง เป็นผู้มากด้วยความหวาดเสียว เป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย เป็นผู้มากด้วยความระอา เป็นผู้มากด้วยความไม่พอใจ เบือนหน้าออก ไม่นินดีในสังขารทั้งปวง ย่อมชำแรก ทำลายกรรม ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่ภพทั้งปวงที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย (ด้วยปัญญา)

มากก็มี ๒ จำพวก พวกที่ มีการพิจารณา มากก็มี ๒ จำพวก และพวกที่เป็นพระอเสชชะบรรลุปฎิบัติสมาธิมากก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งบรรลุตวารามมี พวกหนึ่งไม่บรรลุตวารามมี พวกที่บรรลุตวารามมีเป็นผู้ ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่บรรลุตวารามมี และญาณของผู้บรรลุตวารามมีนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฎิบัติสมาธิ ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฎิบัติสมาธิ ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อน ก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหูสูตก็มี ๒ จำพวก พวกที่ มากด้วยเทศนา ก็มี ๒ จำพวก พวกที่อาศัยครูก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีวิหการธรรม มากก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีการพิจารณา มากก็มี ๒ จำพวก และพวกที่เป็นพระ อเสชชะบรรลุปฎิบัติสมาธิ ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งบรรลุตวารามมี พวกหนึ่ง เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า พวกที่เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่ง กว่าพวกที่บรรลุตวารามมีนั้น และญาณของผู้ เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมแตกฉาน

เมื่อเทียบกับพระปัจเจกพุทธเจ้าและโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้เลิศ ทรงบรรลุปฎิบัติสมาธิ ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุดีถึง ปฏิบัติสมาธิ ทรงบรรลุตวารามมี ๔ ทรงเป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นบุรุษของอาจ ทรงเป็นบุรุษดุจ ราชสีห์ ฯลฯ เหล่าบัณฑิต ผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญา ละเอียด รู้วาทะ ของผู้อื่น เหมือนนายขมังธนูสามารถยิงเนื้อทราย ดุจจะเที่ยวทำลายทิวลิปของผู้อื่นด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหาเข้า ไปหาพระตถาคตทูลถามปัญหาทั้งลึกลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้นที่พระผู้มีพระภาค ทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรง รุ่งเรื่องยิ่งด้วยพระปัญญา เพราะทรงแก้ปัญหานั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มี พระภาคจึงทรงเป็นผู้เลิศ ทรงบรรลุปฎิบัติสมาธิ ดังนี้

มหาปัญญาภคา จบ

**๒. อิทธิภคา
ว่าด้วยฤทธิ์**

[๙]ฤทธิ์เป็นอย่างไร ฤทธิ์มีเท่าไร ภูมิแห่งฤทธิ์มีเท่าไร บาทแห่งฤทธิ์มีเท่าไร บทแห่งฤทธิ์มีเท่าไร มูลแห่งฤทธิ์มีเท่าไร

- ถาม : ฤทธิ์เป็นอย่างไร
- ตอบ : ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จ
- ถาม : ฤทธิ์มีเท่าไร
- ตอบ : ฤทธิ์มี ๑๐ อย่าง
- ถาม : ภูมิแห่งฤทธิ์มีเท่าไร
- ตอบ : ภูมิแห่งฤทธิ์มี ๔ อย่าง ... บาทแห่งฤทธิ์มี ๔ อย่าง ... บทแห่งฤทธิ์มี ๘ อย่าง ... มูล

แห่งฤทธิ์มี ๑๖ อย่าง

ฤทธิ์ ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง คือ

- ๑. ฤทธิ์ที่อธิษฐาน
- ๒. ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ
- ๓. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ
- ๔. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ
- ๕. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ
- ๖. ฤทธิ์ของพระอริยะ
- ๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม
- ๘. ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ
- ๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา

๑๐. ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย

ภุมิแห่งฤทธิ์ ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ปฐมณานเป็นภุมิเกิดจากวิเวก
๒. ทุตติยณานเป็นภุมิแห่งปิติและสุข
๓. ตติยณานเป็นภุมิแห่งอุเบกขาและสุข
๔. จตุตถณานเป็นภุมิแห่งอุเบกขา

ภุมิแห่งฤทธิ์ ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชำนาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

บาทแห่งฤทธิ์ ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอุทฺธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร
๒. เจริญอุทฺธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร
๓. เจริญอุทฺธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร
๔. เจริญอุทฺธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร

บาทแห่งฤทธิ์ ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชำนาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

บทแห่งฤทธิ์ ๘ อย่าง อะไรบ้าง คือ

ถ้าภิกษุอาศัยฉันทะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต ฉันทะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่ ฉันทะ ฉันทะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยวิริยะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต วิริยะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่ วิริยะ วิริยะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยจิตตะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต จิตตะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่จิตตะ จิตตะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยวิมังสาได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต วิมังสาไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่วิมังสา วิมังสาเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

บทแห่งฤทธิ์ ๘ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชำนาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

มูลแห่งฤทธิ์ ๑๖ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. จิตไม่ฟุบลงยอมไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาเนญชา (ไม่หวั่นไหว)

๒. จิตไม่ฟุ้งขึ้นยอมไม่หวั่นไหวเพราะอุทฺธัจจะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาเนญชา

๓. จิตไม่ยินดียอมไม่หวั่นไหวเพราะราคะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา

๔. จิตไม่มุงร้ายยอมไม่หวั่นไหวเพราะพยาบาท เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา

๕. จิตอันทวิปฏิโมอาศัยยอมไม่หวั่นไหวเพราะทวิปฏิโม เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาเนญชา

๖. จิตไม่พัวพันยอมไม่หวั่นไหวเพราะฉันทราคะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาเนญชา

๗. จิตหลุดพ้นยอมไม่หวั่นไหวเพราะกามราคะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอาเนญชา

๘. จิตไม่เกาะเกี่ยวยอมไม่หวั่นไหวเพราะกิเลส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา

๙. จิตปราศจากเครื่องครอบงำยอมไม่หวั่นไหวเพราะความครอบงำ กิเลส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา

๑๐. จิตที่เป็นเอกัคคตารมณีย่อมไม่หวั่นเพราะกิเลสต่าง ๆ⁴⁴ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๑. จิตที่กำหนดด้วยศรัทธาย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๒. จิตที่กำหนดด้วยวิริยะย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๓. จิตที่กำหนดด้วยสติย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๔. จิตที่กำหนดด้วยสมาธิย่อมไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๕. จิตที่กำหนดด้วยปัญญาย่อมไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา
๑๖. จิตที่ถึงความสว่างไสวย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความมืดคืออวิชา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อาเนญชา

มูลแห่งฤทธิ์ ๑๖ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

ทสอิตินิทเทศ

แสดงฤทธิ์ ๑๐ อย่าง

[๑๐] **ฤทธิ์ที่อธิษฐาน** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในที่นี่แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏก็ได้ แสดงให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นดิ่งลงในแผ่นดินเหมือนดิ่งลงในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนั้นก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

คำว่า **ในที่นี่** อธิบายว่า ในความเห็นนี้ คือ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมวินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจนนี้ พรหมจรรย์นี้ สัตตสุสานนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ในที่นี่

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษ เป็นพระเสขะ หรือเป็น พระอรหันต์ผู้มีธรรมไม่กำเริบ

คำว่า **แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง** อธิบายว่า แสดงฤทธิ์ได้มีประการต่าง ๆ

คำว่า **แม้คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์โดยปกติเป็นผู้เดียว ย่อมนึกให้เป็นหลายคน คือ นึกให้เป็น ๑๐๐ คน ๑,๐๐๐ คน ๑๐๐,๐๐๐ คน แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นหลายคน” ก็เป็นหลายคนได้ ท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความเป็นผู้ชำนาญแห่งจิต แม้คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ เปรียบเหมือนท่านพระจุลปันถกรูปเดียวแสดงเป็นหลายรูปก็ได้ ฉะนั้น

คำว่า **หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์โดยปกติ เป็นหลายคน ย่อมนึกให้เป็นคนเดียวแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นคนเดียว” ก็เป็นคนเดียวได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้น ถึงความ

⁴⁴ กิเลสต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่เป็นไปในอารมณ์ต่าง ๆ (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๙/๓๑๑)

ชำนาญแห่งจิต หลายคนแสดงเป็นคนเดียวกันได้ เปรียบเหมือนท่านจุลบันถกหลายรูปแสดงเป็นรูปเดียวกันได้ ฉะนั้น

[๑๑] คำว่า **แสดงให้ปรากฏก็ได้** อธิบายว่า ที่ใคร ๆ ไม่ปิดบังไว้ ทำให้ ไม่มีอะไรปิดบัง ให้ เปิดเผยปรากฏก็ได้

คำว่า **แสดงให้หายไปที่ใด** อธิบายว่า ที่ใคร ๆ เปิดไว้ ทำให้เป็นที่ปิดบัง มิติดังก็ได้

คำว่า **ทะลุฝา ทะลุกำแพง ฯลฯ เหมือนไปในอากาศก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์ เป็นผู้ได้อากาศสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงฝา กำแพง ภูเขา แล้ว อธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นที่ว่าง” ก็เป็นที่ว่างได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นย่อมทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัด ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิต ย่อมทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่แจ้ง เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์ โดยปกติไปในที่ ไม่มีอะไรปิดบังกันไว้โดยไม่ติดขัด ฉะนั้น

คำว่า **ผุดขึ้นดั่งในแผ่นดิน เหมือนเดินไปบนน้ำก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้อาไป กสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงแผ่นดินแล้วอธิษฐานด้วย ญาณว่า “จงเป็นน้ำ” ก็เป็นน้ำได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นผุดขึ้นดั่งในแผ่นดินก็ได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิตผุดขึ้นดั่งในแผ่นดินเหมือนเดินไปบนน้ำก็ได้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติผุดขึ้นดั่งในน้ำได้ ฉะนั้น

คำว่า **เดินไปบนน้ำ ฯลฯ เหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้ปฐวี กสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงน้ำแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นแผ่นดิน” ก็เป็นแผ่นดินได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นเดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกก็ได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิตเดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนดินก็ได้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติเดินไปบนแผ่นดินโดยแผ่นดินไม่แตก ฉะนั้น

คำว่า **เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปที่ใด** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้ปฐวี กสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงอากาศแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นแผ่นดิน” ก็เป็นแผ่นดินได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นเดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง ในกลางอากาศ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิต เดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง ในกลางอากาศเหมือนนกบินไปที่ใด เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์ โดยปกติเดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง บนแผ่นดิน ฉะนั้น

[๑๒] คำว่า **ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพ มากอย่าง นี้ก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มี ฤทธิ์ในศาสนานี้ถึงความชำนาญแห่งจิต นั่งหรือ นอนก็ตาม นึกถึงดวงจันทร์และ ดวงอาทิตย์แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์จะมีในที่ใกล้มือ” ก็มีในที่ใกล้มือได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นนั่งหรือนอนก็ตาม ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นี้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญ แห่งจิต นั่งหรือนอนก็ตาม ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นี้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์ โดยปกติย่อมสัมผัสรูปอะไร ๆ ที่ใกล้มือได้ ฉะนั้น

คำว่า **ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญแห่ง จิตนั้น ถ้าประสงค์จะไปยังพรหมโลก ก็อธิษฐานที่ไกลให้เป็นที่ ใกล้ว่า “จงเป็นที่ใกล้” ก็เป็นที่ใกล้ได้ อธิษฐานที่ใกล้ให้เป็นที่ไกลว่า “จงเป็นที่ไกล” ก็เป็นที่ไกลได้ อธิษฐานของมากให้เป็นของน้อยกว่า “จงเป็น ของน้อย” ก็เป็นของน้อยได้ อธิษฐานของน้อยให้เป็นของมากกว่า “จงเป็นของมาก” ก็เป็นของมากได้ ย่อม เห็นรูปพรหมนั้นได้ด้วยทิพพจักขุ ย่อมฟังเสียงพรหมนั้นได้ด้วยทิพพโสตธาตุ ย่อมรู้จิตของพรหมนั้นได้ด้วย เจโตปริยญาณ ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความชำนาญแห่งจิตนั้น ประสงค์จะไปยังพรหมโลกด้วยกายที่ปรากฏ ก็ น้อมจิตอธิษฐานด้วยอำนาจกาย ครั้นยังลงสู่สุขัสถัญญาและลหุสถัญญาแล้วก็ไปยังพรหมโลกได้ด้วยกายที่ ปรากฏอยู่ ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความชำนาญแห่งจิตนั้นประสงค์จะไปยังพรหมโลกด้วยกายที่ไม่ปรากฏ ก็

น้อมกายอธิษฐานด้วยอำนาจจิต ครั้นหยั่งลงสู่สุขัสถัญญาและลหุสถัญญาแล้วก็ไปยังพรหมโลกได้ด้วยกายที่ไม่ปรากฏ ท่านผู้มีฤทธิ์เนรมิตรูปที่สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่องไว้ข้างหน้าของพรหมนั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์เดินอยู่ รูปกายเนรมิตนั้นก็เดินอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ยืนอยู่ รูปกายเนรมิตก็ยืนอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์นั่งอยู่ รูปกายเนรมิตก็นั่งอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์นอนอยู่ รูปกายเนรมิตก็นอนอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์บังหวนควันอยู่ รูปกายเนรมิตก็บังหวนควันอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ให้ไฟลุกอยู่ รูปกายเนรมิตก็ให้ไฟลุกอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์กล่าวธรรมอยู่ รูปกายเนรมิตก็กล่าวธรรมอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถามปัญหาอยู่ รูปกายเนรมิตก็ถามปัญหาอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถูกรูปกายเนรมิตถามปัญหาก็กัปัญหาอยู่ รูปกายเนรมิตถูกรูปกายเนรมิตถามปัญหาก็กัปัญหาอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ยื่นสนทนาปราศรัยกับพรหมนั้นอยู่ รูปกายเนรมิตก็ยื่นสนทนาปราศรัยกับพรหมนั้นอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ทำกิจใดอยู่ รูปกายเนรมิตก็ทำกิจนั้น ๆ นั้นเอง นี้ฤทธิ์ที่อธิษฐาน (๑)

[๑๓] ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ เป็นอย่างไร

คือ พระเถระที่ออกปฏิญเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าสีขี สกิตอยู่ในพรหมโลก เปล่งเสียงให้พันโลกธาตุทราบชัด ท่านแสดง ธรรมด้วยกายที่ปรากฏก็มี ด้วยกายที่ไม่ปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนล่าง ปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนบนไม่ปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนบนปรากฏ ก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนล่างไม่ปรากฏก็มี ท่านละเพศปกติแล้วแสดงเพศกุมารบ้าง แสดงเพศนาคบ้าง แสดงเพศครุฑบ้าง แสดงเพศยักษ์บ้าง แสดงเพศอสูรบ้าง แสดงเพศพระอินทร์บ้าง แสดงเพศเทวดาบ้าง แสดงเพศพรหมบ้าง แสดงรูปสมุทรา บ้าง แสดงรูปภูเขาบ้าง แสดงรูปป่าบ้าง แสดงรูปราชสีห์บ้าง แสดงรูปเสือโคร่งบ้าง แสดงรูปเสือเหลืองบ้าง แสดงรูปช้างบ้าง แสดงพลม้าบ้าง แสดงพลรถบ้าง แสดง พลรบ้าง แสดงกองทัพตั้งประชิดกันต่าง ๆ บ้าง นี้ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่างๆ (๒)

[๑๔] ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในศาสนาเนรมิตกายอื่นจากกายนี้มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะ ครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เปรียบเหมือนบุรุษชักไม้ค้ำออกจากหญ้าปล้อง เขาฟังมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี้หญ้าปล้อง นี้ไม้ค้ำหญ้าปล้องเป็นอย่างหนึ่ง ไม้ค้ำก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ไม้ค้ำชักออกจากหญ้าปล้องนั่นเอง” อีกประการหนึ่ง บุรุษชักดาบออกจากฝัก เขาฟังมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี้ดาบ นี้ฝัก ดาบเป็นอย่างหนึ่ง ฝักก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ดาบก็ชักออกจากฝักนั่นเอง” อีกประการหนึ่ง บุรุษเอานูออกจากกระทอ เขาฟังมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี่นูนี่กระทอ นูเป็นอย่างหนึ่ง กระทอก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่นูก็ออกจากกระทอนั่นเอง” ฉนั้นใด ภิกษุนั้นก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน เนรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง นี้ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ (๓)

[๑๕] ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ละนิจจัสถัญญายอมสำเร็จได้ด้วยอนินจจานุปัสสนา เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ สภาวะที่ละสุขัสถัญญายอมสำเร็จได้ด้วยทุกขานุปัสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละอตตัสถัญญายอมสำเร็จได้ด้วยอนัตตานุปัสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละนันทีย่อมสำเร็จได้ด้วยนิพพิทานุปัสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละราคะยอมสำเร็จได้ด้วยวิราคานุปัสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละสมุททัยยอมสำเร็จได้ด้วยนิโรธานุปัสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละอาทานะยอมสำเร็จได้ด้วยปฏิณิสสัคคานุปัสสนา เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ท่านพระพากุละ ท่านพระสังกัจจะ ท่านพระภูตपालะมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ นี้ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ (๔)

[๑๖] ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ละนิรวรณยอมสำเร็จได้ด้วยปฐมฌาน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ สภาวะที่ละวิตกวิจารณ์ยอมสำเร็จได้ด้วยทุติยฌาน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ สภาวะที่ละ

ปีติยอมสำเร็จได้ด้วยตติยฌาน ฯลฯ สภาวะที่ละสุขและทุกข์ยอมสำเร็จได้ด้วยจตุตถฌาน ฯลฯ สภาวะที่ละรูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญายอมสำเร็จได้ด้วยอากาสาณัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละอากาสาณัญจายตนสัญญายอมสำเร็จได้ด้วยวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละวิญญาณัญจายตนสัญญาย่อมสำเร็จได้ด้วยอากิญจัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละอากิญจัญญายตนสัญญาย่อมสำเร็จได้ด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ท่านพระสารีบุตรมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ท่านพระสังขีระมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ท่านพระชาณุโกณฑัญญะมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ อุตตราอุบาลิกามีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ สามาวดีอุบาลิกามีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ นี้ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ (๕)

[๑๗] **ฤทธิ์ของพระอริยะ เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุในศาสนานี้ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลและในสิ่งที่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่” ถ้าหวังว่า “เราพึงเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่” ก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นอยู่

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยเมตตา หรือน้อมเข้าไปโดยความเป็นธาตุ ในสิ่งที่ไม่น่าปรารภณา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยความไม่งาม หรือน้อมไปด้วยความไม่เที่ยงในสิ่งที่น่าปรารภณา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยเมตตา หรือน้อมเข้าไปโดยความเป็นธาตุในสิ่งที่ไม่น่าปรารภณาและน่าปรารภณา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่า เป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลและในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยความไม่งาม หรือน้อมเข้าไปโดยความไม่เที่ยง ในสิ่งที่น่าปรารภณาและไม่น่าปรารภณา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลและในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในศาสนานี้เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้วไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้ นี้ฤทธิ์ของพระอริยะ (๖)

[๑๘] **ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม เป็นอย่างไร**

คือ นกทุกชนิด เทวดาทุกจำพวก มนุษย์บางพวก วินิปาติกเปรตบางพวก มีฤทธิ์เกิดจากผลกรรม นี้ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม (๗)

ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ เป็นอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จเหาะไปในอากาศพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา⁴⁵ ตลอดจน พวกคนเลี้ยงม้า เป็นที่สุด ฤทธิ์ของโชติยคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของชฎิลคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของเมณฑกคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของโฆสิตคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ มาก ๕ คน⁴⁶ เป็นฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ นี้ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ (๘)

ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา เป็นอย่างไร

คือ พวกวิทยากรร่ายวิชาแล้วเหาะไปได้ แสดงพลข้างบ้าง แสดงพลม้าบ้าง แสดงพลรถบ้าง แสดงพลราบบ้าง แสดงกองทัพตั้งประชิดกันต่าง ๆ บ้าง ในกลางอากาศ นี้ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา (๙)

ชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ละกามฉันทะ ย่อมสำเร็จได้ด้วยเนกขัมมะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย สภาวะแห่งการละพยาบาทย่อมสำเร็จได้ด้วยพยาบาท ฯลฯ สภาวะที่ละถีนมิทธะย่อมสำเร็จได้ด้วยอาโลกสิญญา ฯลฯ สภาวะที่ละกิเลสทั้งปวงย่อมสำเร็จได้ด้วยอรหัตตมรรค เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย ชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จ ด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย อย่างนี้ (๑๐)

ฤทธิ์ ๑๐ อย่างนี้

ทสอิทธินิทเทส จป

อิทธิกถา จป

⁴⁵ จตุรงคินีเสนา หมายถึงกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘/๓๔๐)

⁴⁶ ผู้มีบุญมาก ๕ คน ได้แก่ (๑) เมณฑกเศรษฐี (๒) จันทปทุมมาริยาของเมณฑกเศรษฐี (๓) ธัญชัย-เศรษฐีบุตร (๔) สุมนาเทวี ลูกสะใภ้ (๕) นายปุลณทาส (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘/๓๕๐)